

Mondialismul și solidaritatea internațională în lumea contemporană

Mihai Arsene, Aurelian Moise

Academia „Ștefan Gheorghiu”

Epocă de trecere de la o orînduire socială la alta, caracterizată prin afirmarea voinței de dreptate socială și națională a popoarelor și, pe de altă parte, prin manifestarea tendinței unor puteri de împărțire a lumii în zone de influență și în sfere de interese, epoca noastră își dezvăluie conținutul complex și contradictoriu în mai toate manifestările spiritului uman. Din acest punct de vedere, dialogul filozofilor contemporani, îndeosebi pe teme cu evidentă încărcătură politico-ideologică, este revelator. Viitorul statului național, al independenței și suveranității popoarelor, al națiunii sînt contestate nu numai de pe poziții idealiste, dar și de pe poziții pretins materialiste. În numele „progresului” sînt combătute fenomene ce și-au probat conținutul pozitiv în practica social-istorică, cum ar fi patriotismul ori solidaritatea internațională, lipsite, chipurile, de conținut în zilele noastre, cînd revoluția științifico-tehnică și răspîndirea fără precedent a mijloacelor de informare în masă reduc distanțele și comprimă problemele lumii contemporane într-una singură, comună tuturor popoarelor și statelor.

Pe acest temel, pretins științific, în Occident îndeosebi, sînt vehiculate o serie de teorii și concepții ce repun întreaga problematică a societății contemporane pe o bază antinațională și, în ultimă instanță, antiistorică, antiprogresistă. Eroare flagrantă, de vreme ce nu statul național din zilele noastre se află în criză, ci statul capitalist contemporan; nu societatea omenească, în genere se află în fața unei crize ireversibile și nu ea resimte necesitatea acută a unor prefaceri revoluționare, ci societatea capitalistă contemporană.

Evident, confundînd cauzele fenomenului și substituind fenomenul, ca atare, nu poți soluționa criza. Analiza socioeconomică a realităților postbelice — și nu neapărat analiza stadiului de dezvoltare tehnologică al țărilor capitaliste dezvoltate — ne duce inevitabil la concluzia, confirmată necontenit de evoluția crizei generale a capitalismului, că un mod de producție istoricește perimat, în cadrul căruia forțele de producție se află în permanent conflict cu relațiile de producție nu poate fi salvat cu... doctrine și teorii ce pun în discuție... independența națională, patria și patriotismul, solidaritatea forțelor progresiste în lupta cu stările anacronice din zilele noastre.

Doctrina suveranității limitate, a transferului de suveranitate, care a proliferat după cel de-al doilea război mondial, pornește de la premisa falsă că problemele lumii contemporane își au originea în caracterul egoist, războinic al statului clasic. Unii cercetători ai problemei consideră că, în zilele noastre, statul național ar fi perimat, din punct de vedere economic¹, că ar împiedica evoluția normală a forțelor de producție care ar fi devenit un proces mondial. Se afirmă chiar, lărgindu-se cadrul incompetențelor sale, că statul național ar fi „prea mic pentru a juca un rol pe plan mondial și prea mare pentru a anima viața civică a regiunilor sale”². În aceeași ordine de idei este negată națiunea, ca fenomen viabil al lumii contemporane, capabil să rezolve problemele vitale ale contemporaneității, să împlinească aspirațiile de progres ale locuitorilor

¹ Vezi, în acest sens, Fr. Perroux, *L'espace et la nation*, Paris, 1962.

² Denis de Rougemont, *L'État — nation contre L'Europe*, în „Le monde diplomatique”, nr. 240, martie 1974, p. 30.

planetei noastre. Este vorba de teorii integraționiste, regionaliste, federaliste — cu un cuvint, mondialiste. Toate au ca țintă a atacului lor suveranitatea, preconizind renunțarea — totală sau numai parțială — prin transferul cel puțin al unor „parcele” de suveranitate, de la națiune către un organism cu veleități de mare putere³, care, spre deosebire de statul național contemporan, ar avea nu numai bunăvoința, ci și capacitatea reală de a soluționa marile probleme cu care se confruntă.

Experiența de peste două decenii a Pieței comune probează inconsistența concepțiilor mondialiste sau regionaliste, concepute ca alternativă la ideea statului național. Din punct de vedere teoretic, se poate constata eșecul tuturor încercărilor de a „argumenta”, pe de o parte, „imposibilitatea” supraviețuirii lumii contemporane „compartimentată” în granițele statului național și, pe de alta, „binefacerile” unui stat mondial, ale unui guvern mondial care ar „raționaliza” consumul și ar potența decizia, soluționind prompt și eficace marile probleme ale contemporaneității.

Nici în planul practicii social-economice și politice integrarea vest-europeană n-a corespuns așteptărilor susținătorilor ei, istoria sa fiind marcată de numeroase contraziceri și pertractări; de parte de a înlătura criza capitalismului contemporan, Piața comună a contribuit la agravarea ei, ascuțind contradicțiile dintre marile puteri capitaliste, contradicții care nu o dată i-au opus chiar pe membrii acestui organism, unul altuia, ducând la o adevărată divizare după principii puterii economice și politice.

Actuala criză a energiei și a materiilor prime — adăugându-se celei monetare și altor crize ce au ca punct de plecare capitalismul contemporan — ne dă măsura mondialismului și totodată, proba „responsabilității” acestuia. Căci diferitele formule sub care apare mondialismul nu vizează asigurarea dreptului popoarelor de a hotărî asupra propriului lor destin, de a se dezvolta conform voinței lor, ci „mondializarea” profiturilor unor cercuri politice și de afaceri, „jenate” de procesul formării și afirmării celor aproape 100 de noi state naționale în perioada postbelică.

Și pentru alte părți ale planetei — continentul latino-american, Asia de Sud-Est — s-au preconizat astfel de organisme regionale ca etapă a încheșării unui viitor stat supranațional. Mai mult chiar, unii autori încearcă să introducă în circuitul ideilor „principiul de supranationalitate”⁴. Nu este greu să discernem, în atacul concentric al doctrinelor mondialiste, manifestarea adevăratelor tendințe agresive și dominatoare ale imperialismului contemporan, încercările sale de a frâna largă mișcare de emancipare națională și socială a popoarelor din ultimele decenii.

În ciuda falimentului acestor teorii, unii autori occidentali continuă să susțină că interdependența statelor în zilele noastre ar implica negarea independenței și suveranității acestora⁵, soluția preconizată fiind constituirea unei autorități mondiale înzestrate cu puteri reale, ceea ce ar anula, de fapt, independența națională⁶. O concepție asemănătoare are publicistul francez Jean François Revel care justifică politica hegemonică a marilor puteri, considerind-o eficace în „administrarea internațională a treburilor planetare”⁷.

Nerezolvarea marilor probleme cu care se confruntă lumea contemporană — dezarmarea, decalajele dintre state, problemele alimentației, lichidarea subdezvoltării, analfabetismul etc. — constituie o probă elocventă a „eficacității” marilor puteri în sensul arătat mai sus. Progresul așteptat de popoarele lumii se poate realiza prin instituirea unei noi ordini internaționale, în care patriile și-ar avea locul firesc, garantat prin prevederi clare, stimulatoare, la adăpost de ingerințe și presiuni din afară, prin participarea tuturor popoarelor, pe o bază echitabilă, la rezolvarea problemelor lumii contemporane.

Mai direct, mai net, se exprimase, cu câțiva ani mai înainte, Jean Diederheim, în lucrarea *Patritie*, revendicând eliberarea ideii de patrie de constrîngerile etatizante care ar deforma-o⁸.

Una dintre doctrinele ce conferă suport teoretic concepțiilor nihiliste și mondialiste este doctrina tehnocratică. Doctrinari ca Hans Morgenthau, Richard Falk, C. W. Jenks și alții susțin că statul este depășit ca principiu de organizare politică de tehnologia modernă care ar face ne-

³ Vezi, de exemplu, Johan Galtung, *The European Community: A superpower in the Making*, Oslo, London, 1973.

⁴ Vezi, în acest sens, Francis Rosentiel, *Le principe de supranationalité*, Paris, 1962, și, în legătură cu aceeași temă, „Le monde”, 18 dec. 1975.

⁵ Louis Périllier, *La patrie planétaire*, Paris, R. Laffont, 1976, p. 7.

⁶ *Ibidem*, p. 56.

⁷ Jean-François Revel, *La tentation totalitaire*, Paris, R. Laffont, 1976, p. 393.

⁸ Lucrarea, apărută în 1967 la Neuchâtel, în editura Baconnière, se înscrie în linia celor ce susțin necesitatea înlocuirii actualei structuri a lumii contemporane cu una de tip federalist. Dealtfel, spre deosebire de unii dintre tovarășii săi de idei, Diederheim este consecvent cu ei însuși; în 1940, îi apăruse, la Paris, o altă lucrare semnificativă prin însuși titlul ei: *Essai sur l'évolution fédérative des communautés d'Etats. Contribution à l'étude d'un fédéralisme européen*.

cesar un alt tip de organizare. Din diferite unghiuri, diverși autori contemporani (Salvador de Madariaga, Wendell Wilkie, Mortimer Adler, Edith Wynn și Georgia Lloyd, John Cohen, Philip Jessup, Henri de Man ș.a.)⁹ ajung la aceeași concluzie a necesității abolirii — fie și mediate — a statului național în favoarea unui stat și a unui guvern la scară planetară.

În ce privește nerealismul acestor concepții, este semnificativ că, în lumea occidentală chiar, numeroși autori se pronunță împotriva perspectivelor tehnocratice, mondialiste, federaliste ș.a.

De exemplu, Benjamin Akzin consideră o asemenea perspectivă ca fiind prea îndepărtată pentru a justifica diferitele speculații asupra ei¹⁰, iar Georg Schwarzenberger afirmă că, în unele împrejurări, asemenea ipoteze constituie instrumente ale războiului ideologic¹¹.

În cazul în care întemeierea unui stat internațional ar fi posibilă, s-ar ajunge la lichidarea actualului sistem internațional fără a se contribui, prin aceasta, la soluționarea problemelor cu care se confruntă omenirea. Este și opinia cercetătorului F. H. Hinsley¹², o opinie realistă împărtășită de numeroși cercetători de diferite orientări ideologice care apreciază că statele sînt singurii actori însemnați ai vieții internaționale acționind ca unități autonome în cadrul interdependențelor lumii contemporane¹³.

Trebuie spus, că, fără a rezolva problemele lumii contemporane, doctrinarii tehnocrației, ai mondialismului, ai suveranității limitate, transferă aceste probleme la alt nivel de competență, creînd noi dificultăți în calea progresului popoarelor. Esența imperialistă a concepțiilor supra-naționale este evidentă, așa cum se subliniază și în documentele programatice ale partidului nostru, pentru orice om de bună credință și, după cum s-a văzut, numeroși autori occidentali realiști recunosc, de pildă, că supra-naționalitatea constituie „o atingere intolerabilă a drepturilor popoarelor de a dispune de ele însele”¹⁴. Périllier însuși, cunoscut ca adept fervent al mondialismului, este nevoit să recunoască faptul că, în prezent, ideea de patrie corespunde unei voințe solidare de a conserva un patrimoniu de civilizație. Ea poate fi, admite autorul, un factor de emulație în serviciul progresului umanității¹⁵.

Cu aproape o jumătate de secol în urmă, un autor scria: „din faptul că prima noastră datorie este de a servi umanitatea nu decurge deloc că trebuie să ne renegăm patriile. Dimpotrivă”¹⁶.

Dezvoltarea lumii contemporane validează această concepție. În cadrul patriilor lor, popoarele evoluează în modalități proprii, originale, fără ca acest lucru să le împiedice în a colabora. Dimpotrivă, colaborarea se impune ca o necesitate larg resimțită în împărtășirea unor experiențe, a cooperării în realizarea unor obiective comune, inclusiv a celui mai grandios dintre acestea: pacea universală. Nu statul național constituie o piedică în calea progresului, ci politica imperialistă, colonialistă, neocolonialistă a unor cercuri politice, tendința de amestec și presiuni în treburile interne ale altor popoare, politica de mare putere, cursa înarmărilor, decalajele dintre state.

Politica partidului și statului nostru de promovare largă, nestinjenită, a colaborării internaționale, de edificare a unei noi ordini internaționale, bazată pe deplină egalitate și echitate între state, care să permită dezvoltarea pașnică a statelor, este cel mai bun argument al viabilității patriilor, statelor, națiunilor în lumea contemporană. Totodată, activitatea de educare a oamenilor muncii din România în spiritul patriotismului socialist revoluționar și al solidarității internaționale răspunde pe deplin dezideratului actual al tuturor oamenilor muncii din țara noastră și din alte țări, al forțelor revoluționare, democratice, progresiste din lumea întreagă — făurirea unei lumi mai drepte și mai bune, eliberate de spectrul războiului, al marilor decalaje, o lume a păcii și libertății popoarelor.

⁹ Vezi, mai pe larg, Nicolae Ecobescu, *Critica concepțiilor nihiliste referitoare la suveranitatea și independența națională*, în *Suveranitatea și progresul*, București, Edit. politică, 1977, p. 385—436; Ovidiu Trăsnea, *Doctrina politică ale capitalismului contemporan*, București, Edit. politică, 1977.

¹⁰ *States and nations*, New York, 1966, p. 226.

¹¹ *Law and International Order*, London, 1971, p. 23—26.

¹² *Nationalism and International System*, London-Sydney-Toronto, 1973, p. 143.

¹³ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Transgovernmental Relations and International organizations*, în „World Politics”, Princeton, S.U.A., vol. XXVII, nr. 1, oct. 1974, p. 40—61.

¹⁴ Chatherine Mills, *Les projets supranationaux de la puissance*, „Economie et politique”, nr. 260, martie 1976, p. 3.

¹⁵ Louis Périllier, *op. cit.*

¹⁶ Nicolae Dombrowski-Ramsay, *La morale humaine et la Société des Nations*, Paris, Librairie Félix Alcan, 1930, p. 4.

În teoria și practica mișcării comuniste și muncitorești, în activitatea teoretică și practică de făurire a noii orânduiri, patriotismului și internaționalismului sînt două categorii strîns corelate; ele se presupun reciproc.

Internaționalismul îmbină în mod organic patriotismul, dragostea clasei muncitoare față de patria sa, dorința și hotărîrea de a face totul pentru a o elibera de orice asuprire socială sau națională, cu solidaritatea față de oamenii muncii din alte țări, cu sprijinirea activă a acestora în lupta pentru progres social și național. „Este un adevăr axiomatic — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — că nu poate fi revoluționar și internaționalist adevărat acela care nu luptă pentru apărarea intereselor proprii clasei muncitoare, ale propriului său popor”¹⁷. Forța solidarității internaționale, influența și prestigiul mișcării muncitorești, a socialismului pe plan mondial, depind de rezultatele concrete obținute de fiecare partid comunist, de clasa muncitoare, în lupta pentru înlăturarea orînduirii capitaliste și edificarea socialismului în propria țară. La rîndul ei, întărirea colaborării și solidarității cu celelalte partide comuniste și muncitorești, cu clasa muncitoare și forțele revoluționare din alte țări, potențează eforturile partidului comunist, ale clasei muncitoare respective în lupta pentru îndeplinirea sarcinilor naționale, pentru construirea socialismului.

În examinarea și definirea conceptului de solidaritate internațională, în perioada actuală este necesar să se ia în considerare că lumea contemporană parcurge în prezent una din cele mai frămîntate, dar și mai înnoitate etape de dezvoltare, caracterizată printr-un amplu proces revoluționar, deosebit de complex și de contradictoriu. Esența acestui proces o constituie trecerea omenirii de la societatea capitalistă la cea socialistă, lichidarea dominației imperialiste, coloniale și neocoloniale, așezarea relațiilor dintre state și națiuni pe principii noi de egalitate, echitate și respect al independenței și suveranității naționale.

De asemenea, concepția despre internaționalism, manifestările și acțiunile de solidaritate internațională trebuie să reflecte conținutul nou al epocii contemporane, problemele majore cu care se confruntă omenirea.

O astfel de problemă, esențială prin implicațiile ei asupra progresului omenirii, o constituie necesitatea lichidării subdezvoltării, a marilor decalaje care dăinuie între statele dezvoltate și cele în curs de dezvoltare. Sprijinind în mod activ țările în curs de dezvoltare, pe cele nealinate, partidele lor de guvernămint în realizarea telurilor revoluționare privind consolidarea independenței economice și politice a noilor state, lichidarea subdezvoltării și instaurarea noului ordin economic internațional, țările socialiste, partidele comuniste și muncitorești, mișcarea revoluționară, forțele progresiste și antiimperialiste își îndeplinesc una din sarcinile internaționale principale, contribuind, astfel, la înlăturarea idealurilor înaintate ale popoarelor, la dezvoltarea progresistă a omenirii.

Există apoi problema foarte complexă a dezarmării, a salvării omenirii de pericolul unei conflagrații nucleare. Desfășurarea unei activități intense de către partidele comuniste și muncitorești, în colaborare cu celelalte forțe social-politice progresiste și democratice, pentru a se impune trecerea la măsuri practice, ferme, de dezarmare, de creare a unui climat de pace și securitate deplină, constituie una din direcțiile principale de manifestare a solidarității internaționale în etapa actuală a dezvoltării societății contemporane.

Lichidarea colonialismului, neocolonialismului, a oricăror forme de exploatare și dominare a unor popoare de către altele, înlăturarea oricăror forme de ingerință în treburile interne, de presiune asupra altor popoare, asigurarea independenței, suveranității, egalității în drepturi a tuturor popoarelor, prezintă, de asemenea, o deosebită acuitate. În condițiile actuale, cînd se manifestă tendințe de reimpărțire a zonelor de influență, de încălcare sau stîrbire a independenței și suveranității statelor, de menținere a unor raporturi de inegalitate și dominație, sprijinirea dezvoltării economice autonome a tuturor națiunilor, lupta pentru consolidarea independenței naționale a tuturor statelor, apar ca o latură esențială a vieții internaționale și, în mod firesc, ca una din obligațiile internaționale centrale ale mișcării revoluționare, ca o componentă fundamentală a solidarității internaționale. Este un imperativ al țărilor socialiste, al partidelor comuniste și muncitorești, inclusiv din țările capitaliste dezvoltate, al tuturor forțelor revoluționare „să-și unească forțele cu mișcarea de eliberare națională, cu lupta popoarelor pentru apărarea libertății și suveranității, a dreptului lor sacru de a fi deplin stăpîni pe bogățiile naționale, de a-și hotărî soarta, așa cum vor, fără nici un amestec din afară”¹⁸. Acționînd astfel, țările socialiste, partidele

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilaterale dezvoltate și al comunismului în România*, 2 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 13, București, Edit. politică, 1977, p. 124.

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința activității centrale de partid și de stat*, 3 august 1978, în op. cit., vol. 16, p. 532.

comuniste și muncitorești, mișcarea revoluționară vor juca un rol tot mai important în lumea contemporană, vor contribui la înlăturarea țelurilor majore ale popoarelor, la dezvoltarea progresistă a societății. Spiritul internaționalist, solidaritatea internațională presupun în zilele noastre întărirea unității tuturor forțelor revoluționare, progresiste, democratice, antiimperialiste, participarea activă a acestora la soluționarea democratică, ținând seama de interesele fiecărui popor, a tuturor marilor probleme de care depind pacea și progresul omenirii contemporane.

Desigur, forțele sociale și politice care sînt și trebuie să fie factori activi ai solidarității internaționale, ai progresului revoluționar contemporan, alcătuiesc un tablou foarte amplu, cu o structură extrem de complexă. În cadrul lor intră, în primul rînd, clasa muncitoare internațională, care, în ultimele decenii, și-a sporit mult rîndurile și gradul de conștiință și organizare.

Există, apoi, în lumea contemporană, alte forțe sociale progresiste al căror rol a crescut, care se pronunță pentru transformări sociale innoitoare, pentru soluționarea pozitivă a problemelor complexe ce confruntă omenirea contemporană. Acest larg evantai de forțe cuprinde, alături de țările socialiste, mișcările de eliberare națională, statele nealiniate, partidele de guvernămînt din aceste state, din țările în curs de dezvoltare, tărînimea și intelectualitatea, mase largiale tineretului și femeilor, unele pături și categorii mijlocii ale societății, cercuri progresiste ale armatei, organizații politice și profesionale revoluționare și democratice, inclusiv religioase, existente în diferite țări ale lumii.

Într-un atare context este evident că solidaritatea internațională nu se poate limita la legăturile de colaborare și sprijin reciproc între clasa muncitoare, între partidele comuniste și muncitorești sau între țările socialiste; ea trebuie să includă toate forțele progresiste și antiimperialiste. Numai într-o strînsă unitate și colaborare a tuturor acestor forțe, prin participarea lor activă la soluționarea marilor probleme ale lumii contemporane pot fi izolate și învinse forțele agresive, cercurile reacționare, imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, interesate în menținerea vechii politici, a stărilor de lucruri anacronice din viața internațională.

Din acest punct de vedere, termenul de *colaborare și solidaritate internațională*, adoptat la Conferința partidelor comuniste și muncitorești din Europa, din iunie 1976, este adecvat condițiilor concrete contemporane. Conceptul de *solidaritate internațională* reflectă amploarea și diversitatea forțelor angajate astăzi, în mod obiectiv, în procesul revoluționar, dimensiunile relațiilor care se stabilesc între aceste forțe, semnificația actuală și complexitatea manifestării spiritului internaționalist.

În examinarea și definirea criteriilor generale ale solidarității internaționale trebuie să avem în vedere corelația dialectică, interdependența dintre național și internațional în politica clasei muncitoare, a partidelor comuniste și muncitorești, precum și caracterul istoric și concret al internaționalismului.

În concepția socialismului științific, fiecare partid comunist, muncitoresc, este generat de mișcarea revoluționară din cadrul națiunii în care acționează. Este firesc deci ca el să răspundă pentru activitatea sa practic-politică în fața oamenilor muncii, a propriului popor, ale căror interese le exprimă și le apără. Datoria principală a unui partid comunist revoluționar — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — „constă în a conduce propriul popor în lupta pentru apărarea intereselor economice și politice ale maselor, pentru dreptate socială și democrație, pentru apărarea integrității și independenței țării. Rezultatele obținute în această luptă reprezintă criteriul esențial de apreciere a atitudinii revoluționare, marxist-leniniste, a fiecărui partid”¹⁹. Aceasta nu numai că nu vine în contradicție cu solidaritatea internațională, ci, dimpotrivă, constituie o cerință *sine qua non* a acesteia. Lupta revoluționară în propria țară, pentru apărarea intereselor și dezvoltarea cuceririlor revoluționare ale poporului respectiv, pentru făurirea orînduirii socialiste constituie o contribuție de cea mai mare importanță la cauza generală a mișcării revoluționare mondiale, la întărirea pozițiilor socialismului în lume. Tocmai de aceea criteriul fundamental al internaționalismului nu poate fi decît „apărarea intereselor propriului popor, dezvoltarea cuceririlor sale revoluționare, asigurarea victoriei socialismului în fiecare țară”²⁰.

În întreaga sa activitate, Partidul Comunist Român a îmbinat și îmbină strîns preocuparea pentru apărarea intereselor poporului nostru, pentru binele și propășirea sa, pentru înalțarea sa pe drumul orînduirii socialiste, cu atitudinea internaționalistă, de întărire a solidarității cu celelalte partide comuniste și muncitorești, cu țările socialiste, cu forțele progresiste, antiimperialiste.

În etapa actuală, P.C.R. continuă și dezvoltă bogatele sale tradiții internaționaliste. Intensa activitate politico-ideologică de formare a omului nou, desfășurată de partid, face ca

¹⁹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilaterale dezvoltate și al comunismului în România*, 2 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 13, București, Edit. politică, 1977, p. 123.

²⁰ *Ibidem*, p. 124.

ideile, valorile patriotismului și ale solidarității internaționale să fie conștientizate și însușite de către imensa majoritate a oamenilor muncii din patria noastră.

În elaborarea și înfăptuirea politicii internaționale a partidului și statului nostru o contribuție hotărâtoare a adus și o aduce secretarul general, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Pornind de la marile schimbări revoluționare produse în lume, de la paleta largă a forțelor progresului contemporan, tovarășul Nicolae Ceaușescu a promovat o concepție largă, materialist-dialectică, liberă de orice îngustime sau schematism, asupra sferei de acțiune și a formelor de manifestare ale solidarității internaționale. De asemenea, întâlnirile și convorbirile numeroase avute cu conducători ai partidelor comuniste și muncitorești, ai partidelor socialiste și social-democrate, ai mișcărilor de eliberare națională, ai partidelor progresiste de guvernământ din țările în curs de dezvoltare, documentele semnate cu aceste prilejuri au contribuit, în mod determinant, la întărirea colaborării și solidarității dintre partidul și poporul nostru, pe de o parte, și partidele comuniste și muncitorești, mișcărilor revoluționare și progresiste, țările socialiste, precum și țările în curs de dezvoltare, pe de altă parte.

P.C.R. militează cu consecvență pentru întărirea colaborării și coeziunii cu toate partidele comuniste și muncitorești, pentru realizarea unei unități noi, de tip superior între acestea. În concepția partidului nostru, reafirmată și la Conferința de la Berlin a partidelor comuniste și muncitorești din Europa, fiecare partid are dreptul și obligația să-și elaboreze de-sine-stătător linia politică generală, aplicând în mod creator socialismul științific la condițiile specifice respective. Solidaritatea internațională trebuie să se manifeste în sprijinirea reciprocă a partidelor, astfel ca acestea să-și sporească forța și autoritatea, unitatea pe plan național, încât să-și poată îndeplini cu succes îndatoririle față de propriile popoare pe calea transformărilor revoluționare. De unitatea și autoritatea fiecărui partid, pe plan național, depinde viabilitatea unității și solidarității partidelor comuniste și muncitorești, pe plan internațional.

În centrul politicii externe a partidului și statului nostru se situează întărirea și adâncirea continuă a raporturilor de prietenie și colaborare multilaterală cu toate țările socialiste, cu partidele comuniste frățesti din țările respective. La baza amplificării acestor relații, P.C.R. așază ferm principiile independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, respectării integrității teritoriale, avantajului reciproc și întrajutorării tovarășești. Solidaritatea internațională cu aceste țări se materializează în forme și modalități diferite și vizează multiple domenii de activitate: politic, economic, cultural, științific, ideologic, miliar.

În același timp, P.C.R., România socialistă își manifestă, în mod concret și în forme și modalități diverse, solidaritatea cu țările care și-au dobândit independența și au pășit pe calea dezvoltării libere, de sine stătătoare.

Pe plan economic, atitudinea țării noastre de solidaritate și colaborare cu statele respective se manifestă, în primul rând, în dezvoltarea relațiilor economice, tehnico-științifice cu acestea, facilitând progresul lor economico-social mai rapid. Țările în curs de dezvoltare dețin peste 20 % din totalul schimburilor comerciale ale României. Transferul de tehnologie nouă către aceste țări, acordarea unor credite, a asistenței tehnice, construirea în cooperare a unor obiective industriale-agricole, formarea unor specialiști ș.a.m.d. sint tot atâtea căi concrete de a ajuta aceste țări în eforturile lor pentru accentuarea progresului economic, tehnologic, social-cultural. Astfel, România participă la realizarea a 80 de obiective economice importante în numeroase țări din Africa, Asia și America Latină, contribuind în mod direct la crearea unor industrii în sectoare de interes vital pentru aceste țări; 15 000 de specialiști români contribuie, în cadrul unor programe de cooperare, la eforturile de industrializare pe care le fac 50 de țări în curs de dezvoltare; de asemenea, România asigură, în prezent, pregătirea a peste 12 000 de cadre din țările în curs de dezvoltare²¹. Țara noastră sprijină cerințele și aspirațiile acestor țări, pe plan internațional, inclusiv printr-o serie de acțiuni comune în cadrul O.N.U. și în alte organisme internaționale. O expresie a relațiilor tot mai strânse de solidaritate și cooperare cu țările în curs de dezvoltare a constituit-o primirea României ca membru al „Grupului celor 77”. O altă expresie, dintre cele mai recente, a acestor relații este constituită de mesajul adresat de către președintele României, tovarășul Nicolae Ceaușescu, celei de-a V-a Conferințe a Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare de la Manila, din mai-iunie 1979, mesaj primit de participanți cu un viu interes pentru ideile sale valoroase, pentru propunerile concrete și realiste de rezolvare a marilor probleme ale lumii contemporane, de lichidare a inegalităților sociale și economice între națiuni.

Se cuvine a sublinia, de asemenea, contribuția țării noastre la desfășurarea Conferinței Națiunilor Unite pentru știință și tehnologie în folosul dezvoltării, de la Viena, reuniune convo-

²¹ România se pronunță ferm pentru trecerea la măsuri concrete în vederea instaurării noi ordini economice internaționale, în „Scinteia”, anul XLVIII, nr. 11418,9. V. 1979, p. 4.

cată din inițiativa președintelui Nicolae Ceaușescu. Țara noastră participă în calitate de invitată la activitatea desfășurată de țările nealiniate, dezvoltând, în mod consecvent, colaborarea multilaterală și solidaritatea cu acestea.

Solidaritatea internațională a partidului și poporului nostru s-a manifestat și se manifestă în sprijinul activ, pe multiple planuri — material, moral, politic, diplomatic — acordat mișcărilor de eliberare națională, popoarelor, care luptă pentru libertate și independență. Vizitele întreprinse de președintele Nicolae Ceaușescu în diferite țări în curs de dezvoltare au întărit relațiile României cu aceste țări, sprijinul acordat luptei de eliberare națională a popoarelor, au deschis noi perspective colaborării cu aceste state, în interesul progresului și păcii.

Politica profund internaționalistă a P.C.R., a națiunii socialiste române este confirmată, în mod curent, de ampla activitate desfășurată de partidul și statul nostru consacrată păcii, destinderii, colaborării și înțelegerii pentru dezbaterea și rezolvarea problemelor majore, cu caracter vital care confruntă lumea contemporană în interesul popoarelor.

Sînt cunoscute inițiativele și contribuțiile țării noastre pentru înfăptuirea dezarmării generale, în primul rînd a celei nucleare, pentru consolidarea destinderii și păcii, pentru lichidarea subdezvoltării, pentru făurirea noului ordin economic internațional și democratizarea relațiilor internaționale.

Intensificîndu-și eforturile pentru soluționarea constructivă a problemelor internaționale, partidul și statul nostru acționează cu fermitate pentru îndeplinirea în cele mai bune condiții a Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate. „Prin aceasta — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — ne îndeplinim nu numai datoria sacră față de poporul nostru, ci și o înaltă îndatorire internațională față de cauza socialismului, progresului social, colaborării și păcii în întreaga lume”²². Pe această bază se poate afirma cu deplină temei că politica partidului nostru, a României socialiste, este o politică profund patriotică și, în același timp, internaționalistă.

Aspecte actuale ale strategiei și tacticii partidelor comuniste și muncitorești din unele țări vest-europene

Sandu Vlad

Academia „Ștefan Gheorghiu”

În evoluția umanității spre forme superioare de organizare, instaurarea orînduirii socialiste, prin lupta forțelor revoluționare din fiecare țară, reprezintă o necesitate istorică a dezvoltării sociale, fiind determinată de acțiunea legilor obiective ale societății. Experiența dobîndită atestă cu pregnanță, însă, că ritmurile, căile și modalitățile de înfăptuire a prefacerilor revoluționare cunosc și vor cunoaște și în viitor o tot mai mare diversificare. Aceasta, deoarece procesul revoluționar contemporan, care prezintă trăsături calitative noi comparativ cu etapele anterioare în privința ariei sale de cuprindere, a forțelor sociale și politice participante, cit și prin ideile și concepțiile pe care le promovează, se desfășoară concret într-un cadru național caracterizat prin condiții social-economice și politice, particularități și tradiții istorice specifice, fapt ce determină o mare diversificare a sarcinilor și obiectivelor ce stau în fața forțelor progresiste, antilperialiste, de la o etapă la alta, de la o țară la alta.

În acest context, clasa muncitoare, oamenii muncii din țările capitaliste dezvoltate ale Europei occidentale, parte integrantă a actualului proces revoluționar mondial prin amploarea,

²² Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința activului central de partid și de stat*, 3 august 1978, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 16, București, Edit. politică, 1979, p. 552.

complexitatea și dimensiunile luptei pe care o duc împotriva exploatării și asupririi, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru înfăptuirea unor transformări structurale, economice, sociale și politice, ca și pentru așezarea relațiilor dintre națiuni pe baze noi, pot să aducă o contribuție substanțială la efortul general al înnoirilor și prefacerilor pe care le cunoaște actuala etapă de dezvoltare a omenirii. În cadrul ansamblului forțelor politice de diverse orientări, care acționează în direcția depistării de soluții menite să asigure realizarea progresului în toate domeniile vieții sociale, partidele comuniste și muncitorești — forțele politice cele mai avansate din cadrul țărilor capitaliste dezvoltate — și-au intensificat preocupările de a defini căile și modalitățile de trecere de la capitalism la socialism, mijloacele de înfăptuire a revoluției socialiste, depunând eforturi teoretice proprii în vederea precizării etapelor prin care vor ajunge la socialism, de a defini fizionomia și trăsăturile noii orânduiri.

Partidul Comunist Român, care militează neabătut în direcția dezvoltării colaborării și solidarității cu toate partidele comuniste și muncitorești, socialiste și social-democrate, cu toate forțele progresiste și democratice ale contemporaneității, privește, cu simpatie și interes preocupările actuale de soluționare a problemelor complexe ridicate de evoluția capitalismului contemporan și apreciază că experiența teoretică și activitatea practică dobândite de forțele politice din alte țări reprezintă contribuția lor specifică la îmbogățirea socialismului științific, a teoriei și practicii revoluționare, confirmând, astfel, caracterul creator al teoriei revoluționare a clasei muncitoare. „Problema fundamentală în condițiile epocii contemporane, caracterizată prin dezvoltarea vertiginoasă a forțelor de producție, prin cea mai amplă revoluție tehnico-științifică, printr-un uriaș avânt al cunoașterii umane — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — „este îmbogățirea continuă a socialismului științific, sporirea contribuției fiecărui partid la dezvoltarea teoriei noastre revoluționare în concordanță cu imperativele dezvoltării societății umane, ale practicii sociale. Numai astfel partidele comuniste, mișcarea revoluționară se vor putea dezvolta și mai puternic, își vor putea îndeplini misiunea istorică de transformare revoluționară a lumii, de asigurare a păcii”¹.

Înfrimând teoriile depolitizării și dezideologizării care susțineau diminuarea semnificației partidismului în societatea capitalistă contemporană, sub impulsul unor factori multipli, a tehnocratismului în primul rând, etapa actuală aduce mărturie semnificative referitoare la creșterea influenței, forței și rolului partidelor politice ale clasei muncitoare. În ultimii ani, tabloul social-politic al țărilor capitaliste vest-europene evidențiază faptul că o serie de partide comuniste și muncitorești și-au întărit pozițiile, joacă un rol sporit și exercită o influență puternică atât pe plan național cit și internațional. Desfășurându-și activitatea în țări care au un înalt nivel de dezvoltare a forțelor de producție, o clasă muncitoare numeroasă, cu bogate tradiții revoluționare, partidele comuniste din unele țări se afirmă ca puternice forțe politice naționale, se bucură de aderența și sprijinul crescând al maselor. Din punct de vedere numeric, unele au înregistrat evoluții semnificative, devenind partide de masă *. Reflectând năzuința tot mai clar conturată a unei mari părți a populației spre schimbare și înnoire, scrutinurile parlamentare din ultimii ani, în pofida rezultatelor uneori fluctuante obținute de diferite partide, au reconfirmat rolul pe care acestea îl au în viața politică națională și au făcut posibil ca partidele comuniste din Finlanda, Franța, Italia, Irlanda, Portugalia, Spania să aibă un număr însemnat de deputați în parlamentele naționale, să participe la conducerea activității administrative pe plan regional și local. Rezultatele obținute în campaniile electorale se impun cu atât mai mult atenției, cu cât partidele comuniste dintr-o serie de țări au avut de înfruntat ofensiva forțelor extremiste de dreapta, acțiunea nocivă a grupărilor teroriste, unele presiuni externe cu caracter anticomunist, precum și alte greutăți menite să frneze avansul mișcării muncitorești și populare.

Sporirea rolului partidelor comuniste din unele țări occidentale, afirmarea vocației și disponibilității lor de a participa la activitatea guvernelor, în scopul soluționării problemelor cu care se confruntă țările respective, constituie rezultatul interacțiunii unui complex de factori. Fără a efectua o enumerare exhaustivă, este de menționat că un rol important îl are faptul că unele partide comuniste își leagă tot mai strins și mai organic activitatea de realitățile sociale și naționale din propria țară, exprimă tot mai profund interesele și năzuințele clasei muncitoare, ale propriului lor popor, propun soluții realiste în vederea dezvoltării democrației și progresului, asigurării stabilității economice a țărilor lor, creșterii rolului acestora în politica internațională. Totodată, ele se afirmă ca forțe active în lupta pentru îndeplinirea aspirațiilor de independență, progres și pace ale omenirii contemporane, pronunțându-se pentru statornicirea între statele lumii

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la sedința activului central de partid și de stat*, 3 august 1978, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 61, București, Edit. politică, 1979, p. 538—539.

* În prezent, efectivul unor partide comuniste și muncitorești din Europa occidentală este următorul: P.C. din Finlanda: 50 000; P.C. Francez: 702 000; P.C. Italian: 1 790 450; P.C. Portughez: 150 000; P.C. din Spania: 250 000.

a unor relații noi, de egalitate, respect și încredere reciprocă. În același timp, partidele comuniste din unele țări capitaliste dezvoltate aduc o contribuție remarcabilă la dezvoltarea experienței de gândire și practică revoluționară, prin căutarea creatoare a unor căi noi și a unor soluții originale pentru problemele transformării democratice a societăților vest-europene, militează pentru întărirea solidarității și conlucrării între partidele comuniste și muncitorești, pentru înfăptuirea unei unități noi în mișcarea comunistă, bazată pe egalitatea în drepturi și neamestecul în treburile interne, pe respectarea strictă a dreptului fiecărui partid de a-și stabili de sine stătător linia politică, strategia și tactica revoluționară, corespunzător condițiilor istorice concrete în care acționează.

Orientarea unor partide comuniste spre elaborarea unei politici independente și autonome, în strinsă concordanță cu realitățile istorice din țările respective, pentru o strategie menită să asigure depășirea crizei actuale a sistemului capitalist și transformarea democratică a societății au dus la înrădăcinarea lor în viața națiunilor și la întocmirea unor proiecte politice de schimbare, pe cale revoluționară, a orânduirii burgheze, care întrunesc consensul unor sectoare mai largi ale maselor populare.

Reflecția teoretică și pozițiile politice, particularitățile și similitudinile strategiilor unor partide comuniste cu privire la căile de înaintare spre socialism în țările capitaliste dezvoltate au căpătat impropriu denumirea de *eurocomunism* și au devenit obiectul unui viu interes atât în cadrul mișcării muncitorești revoluționare, cât și în cadrul cercurilor burgheze. Inseși partidele astfel desemnate apreciază neologismul respectiv ca fiind contradictoriu și imprecis, îndeosebi sub aspectele sale lingvistice, istorice și teoretice.

Din punct de vedere lingvistic, termenul acoperă ansamblul partidelor comuniste vest-europene, or, este știut, că unele îl resping, iar pe de altă parte, el nu include și partidele care-și desfășoară activitatea în țările capitaliste dezvoltate din alte continente, cât și realitatea că poziții similare în problema căilor și metodelor de înfăptuire a revoluției socialiste au elaborat, în mod independent desigur, și partide comuniste din țări în curs de dezvoltare.

Din punct de vedere istoric, străduințele comuniștilor vest-europeni de a elabora o linie politică corespunzătoare particularităților și condițiilor sociale din țările lor se plasează în trecutul lor îndepărtat. Se știe, de pildă, că programul Partidului Comunist din Marea Britanie, aflat în prezent la a patra versiune, adoptat la Congresul din 1977, datează din 1951 și de atunci poartă denumirea: *Calea britanică spre socialism*. Partidul Comunist Italian apreciază că originile pozițiilor sale politice actuale rezidă în studiile și cercetările lui Antonio Gramsci asupra revoluției socialiste în țările capitaliste dezvoltate, studii efectuate în deceniile trei și patru ale secolului nostru, în studiile și cercetările altor gânditori marxști italieni, în documente programatice ale partidului adoptate ulterior². Partidele comuniste din Franța și Spania sînt de părere că aspecte esențiale ale orientărilor lor actuale provin dinaintea celui de-al doilea război mondial, din epoca Frontului Popular din Franța și a Frontului antifascist din Spania³.

În fine, în pofida particularităților sale firești, esența socialismului ca formațiune social-economică este unică, de aceea el nu poate fi împărțit după criterii naționale, regionale, semi-regionale sau continentale. Principiile socialismului și comunismului constituie un tot unitar și oriunde s-ar înfăptui — pornind de la realitățile din fiecare țară — ele trebuie să ducă la lichidarea inegalităților sociale și naționale, la realizarea unei societăți a dreptății și echității sociale, în care masele populare să se poată bucura din plin de euceririle științei și culturii, să participe nemijlocit la conducerea întregii vieți economice și sociale⁴.

Așadar, elaborările programatice independente ale partidelor comuniste, elemente ale concepțiilor referitoare la lupta pentru socialism în țările capitaliste dezvoltate s-au conturat și precizat încetul cu încetul, de-a lungul anilor, în cadrul eforturilor stăruitoare de a se implanta solid și organic în realitățile naționale, de a elabora o linie politică care să reflecte condițiile specifice, particularitățile și tradițiile proprii. „În primul rînd, în ce privește noțiunea de eurocomunism — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în interviul acordat ziarului britanic „The Sunday Telegraph” —, eu o înțeleg în sensul afirmării unei poziții independente a partidelor comuniste din Occident în elaborarea unei linii politice bazate pe realitățile istorice, economice și sociale, care să asigure dezvoltarea democratică spre socialism a țărilor respective”⁵.

² U. Pecchioli, *Note introductive sur „l'eurocommunisme”*, în vol. *L'Eurocommunisme*, Paris, Les Editions de la Nouvelle Critique, 1978, p. 159.

³ Santiago Carillo, „Eurocomunismo” y estado, Barcelona, Edit. critica, Grupul editorial Grijalbo, 1977, p. 130 și urm.

⁴ Vezi interviul acordat de tovarășul Nicolae Ceaușescu ziarului spaniol „Informaciones”, în „Scinteia”, nr. 11429 din 22 mai 1979, p. 1.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Interviu acordat ziarului britanic „The Sunday Telegraph”*, 9 mai 1978, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 16, București, Edit. politică, 1979, p. 163.

Avîndu-se în vedere particularitățile și specificitatea contextului economic, social și politic al țărilor respective care generează obiective și sarcini proprii forțelor socialiste, diferite de cele ale altor componente ale procesului revoluționar din alte zone, inclusiv cele existente în țările în care revoluția socialistă a triumfat cu mai multe decenii în urmă, partidele comuniste și muncitorești vest-europene abordează o strategie nouă, introduc în teoria și practica revoluționară formule tactice și strategice, mijloace de acțiune în concordanță cu realitățile actuale. În raport cu trecutul nu prea îndepărtat cînd se mai considera că era posibil de a aborda transformarea socialistă în Occident pe baza experiențelor deja realizate, strategiile actuale ale unor partide comuniste pornesc de la statutul specific al țărilor capitaliste dezvoltate, de la schimbările petrecute în sistemul internațional, de la actualul raport de forțe existent la scara mondială. Socialismul științific creator, teoria revoluționară a clasei muncitoare, condiționează succesul activității unui partid comunist de elaborarea unei strategii fundamentale pe luarea în considerare a particularităților contextului social-economic, experimentarea și aplicarea unor soluții adecvate luptei pentru socialism, verificarea în mod critic a propriei teorii și activități, confruntarea lor permanentă cu realitatea, renunțarea la scheme și șabloane, la unele teze care și-au dovedit valabilitatea în alte condiții istorice. În acest sens, secretarul general al P.C. Francez sublinia că efectiv „condițiile de astăzi nu au nici o legătură cu cele de acum 50 de ani, 20 sau chiar 10. Am greși profund dacă am repeta și am recita niște formule, ar fi profund greșit dacă nu am fi capabili de imaginație și realism în elaborarea căii noastre spre socialism”⁶.

În elaborarea strategiei lor, partidele comuniste au pornit de la analiza fenomenelor și tendințelor care au loc de mai multă vreme în cadrul economiilor țărilor capitaliste occidentale, de la consecințele și implicațiile lor la scara economiei mondiale care evidențiază adîncirea crizei capitalismului monopolist de stat, ca fază specifică și actuală a crizei generale a sistemului capitalist. În elaborările lor teoretice ca și în activitatea practică, comuniștii au definit caracterul original, durabil, global al crizei sale, i-au arătat cauzele profunde și i-au definit natura. Ele apreciază că actuala fază a crizei, care nu este numai economică, ci și ideologică, politică, morală, prezintă trăsături și particularități proprii, rezultate din persistența, vreme îndelungată, și din agravarea fenomenului inflaționist, caracterul cronic al șomajului, diminuarea ritmului de creștere economică, irosirea resurselor, adîncirea inegalității pe plan mondial. Documentele partidelor comuniste insistă asupra aspectelor noi, actuale, ale crizei, reliefindu-se accentuarea și prelungirea acesteia, instabilitatea sa, eforturile de adaptare făcute de marele capital. Împietirea crizei economice cu criza energiei și a petrolului care pot să se repercuteze asupra încercărilor făcute pentru depășirea ei. Analizele și pozițiile partidelor comuniste asupra manifestărilor și consecințelor crizei, deși diferă sensibil, subliniindu-se particularitățile și dimensiunile naționale, sînt unanime în a sublinia că este vorba de agravarea crizei structurale a sistemului capitalist, a înseși mecanismelor intime de funcționare a orînduirii burgheze.

Adîncirea crizei generale a capitalismului, ascuțirea contradicțiilor sistemului bazat pe exploatare ridică problema înlăturării de schimbări democratice profunde în cadrul unor societăți vest-europene, schimbări care să includă atît forțele de producție, cit și relațiile de producție, astfel încît să inaugureze un nou model de creștere în măsură să asigure progresul general al popoarelor, satisfacerea cerințelor de consum ale populației în mod rațional și echitabil. „Dat fiind caracterul global al acestei crize — , arăta Santiago Carillo — , există posibilitatea realizării unei schimbări a modelului de societate, de depășire a capitalismului și trecerea la socialism, cu toate că acest lucru nu se poate face de azi pe mâine sau dintr-o dată”⁷.

Analiza aprofundată a condițiilor economice, sociale și politice din țările capitaliste dezvoltate, a etapelor și proceselor prin care vor trece de la capitalism la socialism, subliniază că acestea nu se află în fața revoluției socialiste. Documentele programatice ale partidelor comuniste preconizează posibilitatea unor etape intermediare — „antimonopoliste”, a unui „avans democratic spre socialism” — în cadrul cărora vor fi create condițiile necesare înaintării spre noua orînduire socială. Obiectivele unei astfel de etape prevăd depășirea, pe cale democratică și echitabilă, a crizei, limitarea puterii marilor monopoluri și trecerea unor ramuri sub controlul statului, adîncirea democrației în toate domeniile de activitate, lărgirea participării forțelor democratice la conducerea treburilor politice și obștești și altele”⁸.

Profilarea unei viziuni noi asupra revoluției socialiste ca proces complex de trecere de la capitalism la socialism, a condițiilor declanșării și victoriei ei reprezintă o trăsătură importantă

⁶ „Paese Sera”, din 15 iunie 1976.

⁷ Raportul prezentat de tovarășul Santiago Carillo la Congresul al IX-lea al Partidului Comunist din Spania, în „Scintila”, nr. 11096, din 23 aprilie 1978, p. 5.

⁸ Vezi, T. Caraciu, *Confruntări sociale în capitalismul contemporan*, București, Edit. politică, 1979, p. 208.

a strategiei forțelor revoluționare vest-europene. Esența concepțiilor strategice actuale ale partidelor comuniste constă în orientarea spre cucerirea puterii politice pe căi pașnice, democratice. Victoria revoluției socialiste, în viziunea acestora, nu este legată nici de prăbușirea automată a capitalismului sub povara greutăților și contradicțiilor proprii, sau de o criză economică de anvergură, și nici de declararea unui al treilea război mondial. Revoluția socialistă în această parte a lumii se conturează ca un proces îndelungat în care forțele socialiste vor dobîndi, permanent, noi poziții în plan economic și politic, de la care pornind va fi posibil să opună o mai bună rezistență ofensivei forțelor reacționare. „Înaintarea democratică spre socialism — arăta G. Marchais — nu poate fi decît un proces de luptă a maselor, care, prin cuceriri democratice tot mai ferme, permite modificarea raportului de forțe sociale și politice în favoarea forțelor populare. Această înaintare își va găsi expresia în fiecare etapă în lupta și în sufragiul universal”⁹. În același sens, Enrico Berlinguer declara la cel de-al XV-lea Congres al Partidului Comunist Italian: „Preocuparea noastră permanentă este aceea de a face ca luptele mișcării muncitorești și populare să capete un grad mai înalt de dreptate și reinnoire, evitîndu-se în același timp ca rezistența și contraatacurile grupurilor reacționare să găsească o bază solidă care să blocheze sau să împingă înapoi mișcarea muncitorească și populară”¹⁰.

Aceasta deoarece, în prezent, există un nou raport de forțe în lume favorabil progresului, păcii și socialismului. Constituie o realitate faptul că imperialismului, politici sale de dictat și amestec în treburile altor state, de încălcare a suveranității și independenței naționale i se opune un evantai de forțe social-politice tot mai larg care, prin ponderea sa, prin ideile și concepțiile pe care le promovează, poate asigura progresul și pacea omenirii și, totodată, limitează posibilitățile cercurilor agresive ale burgheziei de intervenție nestîngerită în treburile altor popoare. Totodată, era atomică în care trăiește în prezent omenirea, cu arsenalul său nuclear în continuă proliferare și perfecționare, plasează ansamblul popoarelor în fața distrugerii lor colective, în consecință făcînd imposibilă acceptarea ideii unui nou război ca premisă a declanșării revoluției socialiste.

Strategia trecerii pașnice la socialism incumbă, de aceea, ca una din trăsăturile sale esențiale, solidaritatea internațională, activitatea desfășurată pentru consolidarea destinderii securității și păcii, a înfăptuirii dezarmării generale și, în primul rînd, a dezarmării nucleare, respectarea principiilor și normelor de relații între state, consacrate în dreptul internațional contemporan. În cadrul procesului destinderii în Europa și în relațiile internaționale, unele partide comuniste s-au înscris ca participanți și promotori activi; programele de politică externă, strategiile lor internaționale acordă importanță maximă luptei împotriva unui nou război mondial, lichidării blocurilor militare și a politicilor de bloc, înfăptuirii noului ordin economic și politic internațional, avîndu-se în vedere tocmai corelația dintre realizarea misiunii istorice a clasei muncitoare, a înseși obiectivelor lor strategice și tactice actuale și existența unui climat internațional de pace și colaborare între popoare.

În vederea realizării proiectelor lor de transformare a societății pe căi pașnice, democratice, partidele comuniste vest-europene se orientează în direcția înfăptuirii unor vaste alianțe sociale și politice, spre ralierea în jurul clasei muncitoare a forțelor progresiste, democratice, antiimperialiste, a maselor de femei, tinerii generații, păturilor mijlocii de la sate și orașe, intelectualității, spre înfăptuirea hegemoniei lor în societate, împotriva dominației marelui capital. Expresie a marilor transformări care au avut loc în societățile capitaliste dezvoltate, a efectelor multiple ale revoluției tehnico-științifice, procesului de stratificare socială, consecințelor directe ale crizei structurale a capitalismului asupra unor vaste categorii sociale, împingîndu-le el însuși spre pozițiile clasei muncitoare, în etapa actuală există premise obiective puternice care apropie masele muncitoare în lupta pentru progres social și național. De aceea, este datorită partidelor politice ale clasei muncitoare de a studia cu atenție contextul social-politic în care acționează, de a canaliza multitudinea manifestărilor de masă pe făgașul luptei împotriva imperialismului, pentru înfăptuirea transformărilor democratice profunde, salvagardarea și consolidarea păcii.

În cadrul acestui evantai de forțe politice, clasa muncitoare, datorită poziției sale obiective în procesul de producție, ponderii sale în ansamblul populației salariale, atașamentului său nedezmîntit la valorile socialismului, democrației și păcii, este chemată să dețină o responsabilitate politică crescîndă în faza actuală a crizei capitalismului, un rol conducător de neînlocuit.

Înfăptuirea unității de acțiune a clasei muncitoare, colaborarea între partidele acestei clase, îndeosebi dintre comunisti și socialiști, în prezent, cînd există posibilități noi și importante de apropiere și conlucrare, largi premise obiective, ca și un înalt grad de politicizare al unor însemnate straturi ale populației, reprezintă un imperativ principal al vieții social-politice din

⁹ „L'Humanité”, nr. 10793 din 10 mai 1979, p. 7.

¹⁰ „L'Unita”, din 31 martie 1979.

țările vest-europene. Apreciată în toată amploarea implicațiilor ei, considerată în funcție de influența pe care o are în realizarea profundelor transformări înnoitoare cerute de societatea contemporană, raportată la tendințele noi ce se manifestă pe arena internațională, la intensificarea politicii de dominație și reimpărțire a zonelor de influență, unitatea clasei muncitoare constituie un proces ale cărei atribute se materializează în caracterul său obiectiv, în varietatea formelor de realizare, înfăptuirea sa fiind reclamată de însăși nevoia perfecționării în continuare a acestor raporturi, de necesitatea creșterii rolului forțelor revoluționare în fiecare țară și asigurarea succesului în lupta antimonopolistă, pentru transformări democratice. Procesul înfăptuirii unității clasei muncitoare, una din problemele cele mai complexe care stau în prezent în fața acesteia, deși se afirmă ca o tendință generală, se realizează în forme și pe căi diferite de la o țară la alta, de la o etapă la alta, în derularea sa existând adesea greutăți, obstacole, chiar dări înapoi. În prezent, în diferite țări din Europa, se poate considera că s-au amplificat posibilitățile de colaborare, avându-se în vedere tocmai faptele, realitatea obiectivă, aspirația crescândă a maselor spre transformare și înnoire, actualul raport de forțe pe plan mondial. În același sens, pledează unele fenomene și tendințe noi apărute în ambele ramuri ale mișcării muncitorești, în proporții diferite desigur, fenomene care pot facilita apropierea și colaborarea mai mult ca în trecut.

Orientarea ideologică, programatică și practică efectivă spre colaborarea cu socialistii, cu alte forțe politice progresiste și democratice reprezintă o trăsătură fundamentală a strategiei partidelor comuniste și muncitorești și nu o afirmație fortuită, conjuncturală. Ea este subliniată și argumentată în documentele lor programatice, în rezoluții și hotărâri ale congreselor, în documente bilaterale, precum și în cele adoptate la reuniunile multilaterale. *Declarația politică adoptată de Conferința partidelor comuniste din țările capitaliste ale Europei* (Bruxelles, ianuarie 1974) sublinia voința comuniștilor de a angaja „contacte, înțelegeri, acțiuni comune cu partidele socialiste și social-democrate pentru obiective corespunzând nevoilor urgente ale celor ce muncesc și interesului securității și cooperării în Europa. De acest dialog, de această acțiune comună depinde într-o măsură decisivă succesul luptelor clasei muncitoare și ale celor ce muncesc pentru progres social, democrație, pace și socialism”¹¹. Tezele Partidului Comunist Italian pentru cel de-al XV-lea Congres, abordând problemele legate de cooperarea forțelor democratice din țară, evidențiază că politica de unitate democratică constituie axa strategiei P.C. Italian. „Unitatea politică a clasei muncitoare, necesitatea unității dintre P.C.I. și P.S.I. — se arată — au constituit elementul esențial al politicii partidului în întreaga etapă istorică începută odată cu rezistența antifascistă și cu lupta de eliberare; acest lucru este cu atât mai valabil astăzi, cînd în Italia s-a conturat posibilitatea unei coterii politice, iar pe primul plan al ordinii de zi se află marile probleme ale luptei pentru a înainta pe o cale nouă de transformare democratică și socialistă”¹².

Partidul Comunist Francez apreciază că alianța cu Partidul Socialist „este indispensabilă într-o țară ca a noastră”¹³ (...) „Noi o dorim pentru astăzi și pentru mâine”¹⁴, preconizînd realizarea acesteia prin „acțiuni de jos”. Programul și propunerile comuniștilor suedezi pentru ieșirea țării din criza economică, prezentate la Congresul al XXV-lea, subliniază necesitatea unei largi conlucrări „cu alte părți ale clasei muncitoare organizate, cu celelalte forțe pentru a fi în măsură să soluționăm problemele privind ieșirea din criză. Noi credem că în actuala situație cresc continuu posibilitățile de înfăptuire a unei cooperări a forțelor de stînga”¹⁵.

Tezele P.C. din Olanda în vederea celui de-al XXVI-lea Congres, relevînd că se conturează forțele pe care se poate baza o coaliție guvernamentală care să promoveze o politică nouă în țară, arată: „O astfel de alianță se poate realiza în condițiile actuale, mai întîi în cadrul unor acțiuni extraparlamentare, în care unitatea dintre comuniști și socialiști să reprezinte punctul de plecare”¹⁶.

Experiența bogată a Partidului Comunist Român în lupta pentru înfăptuirea unității clasei muncitoare stă mărturie realității că unitatea acestei clase, colaborarea dintre socialiști și

¹¹ *Declarația politică adoptată la Conferința partidelor comuniste din țările capitaliste ale Europei*, în „Era socialistă”, nr. 4, 1974.

¹² *P.C. Italian. Tezele pentru Congresul al XV-lea*, în „Scînteia”, nr. 11313, din 5 ianuarie 1979, p. 5.

¹³ „L'Humanité” (supliment), nr. 10720 din 13 februarie 1979, p. X.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Programul partidului și propunerile comuniștilor suedezi pentru ieșirea țării din criza economică*, în „Scînteia”, nr. 11049, din 29 februarie 1978, p. 3.

¹⁶ *Tezele Partidului Comunist din Olanda în vederea celui de-al XXVI-lea Congres al Partidului*, în „Scînteia”, 15 decembrie 1977, p. 5.

comuniști constituie baza unei largi grupări a forțelor populare, democratice. De asemenea, istoria recentă sau mai îndepărtată a diferitelor partide politice ale clasei muncitoare din Europa sau din alte zone ale lumii oferă numeroase dovezi care probează că atunci când socialiștii și comuniștii au acționat sau acționează în colaborare au fost și pot fi obținute succese importante în apărarea și extinderea drepturilor și libertăților oamenilor muncii în consolidarea suveranității și independenței naționale.

În activitatea teoretică a partidelor comuniste vest-europene, un loc însemnat definește conturarea trăsăturilor societății pentru care militează în țările lor. Evident, trecerea la socialism a popoarelor din această parte a lumii, ca și a altora de altfel, avându-se în vedere particularitățile și specificul lor, va îmbogăți cu noi aspecte și trăsături teoria și practica revoluției și construcției socialismului. Documentele partidelor comuniste din Franța, Italia, Spania, Anglia, Belgia, Olanda, Suedia și altele acordă o semnificație deosebită înlăptuirii democrației economice, sociale și politice, avându-se în vedere faptul că în țările respective există tradiții îndelungate de viață parlamentară, unele drepturi și libertăți democratice dobândite de clasa muncitoare, de alți oameni ai muncii pe parcursul zecilor de ani de lupte îndrjite, prin a căror menținere și extindere pot fi realizate proiectele lor de înlăptuire a socialismului pe căi pașnice. „Este vorba — arăta E. Berlinguer — despre o viziune asupra trecerii la socialism și a caracteristicilor unei societăți socialiste care are rădăcini profunde în istoria Europei occidentale, în luptele seculare pentru libertățile politice, culturale și religioase ce au caracterizat-o și mai ales în marile bătălii pentru democrație, libertate și progres social purtate și câștigate de mișcarea muncitorească”¹⁷.

Procesul revoluționar din țările capitaliste occidentale, unul din cele mai complexe și ample ale lumii contemporane, cu numeroase particularități originale, supune unei eroziuni permanente sistemul capitalist. Unul din aspectele sale semnificative constă în existența condițiilor obiective propice înlăptuirii transformărilor structurale în direcția socialismului și o insuficiență „maturizare” a factorilor subiectivi. În acest context, înlăptuirea unității de acțiune a forțelor interesate, în grade și măsuri diferite, în înlocuirea orinduirii capitaliste dobândește o pondere deosebită. Privită din acest unghi de vedere, unitatea forțelor democratice și progresiste se află în stadii diferite de evoluție, mai avansate în unele țări, mai puțin avansate în altele.

Este neîndoiebnic, totuși, că viitorul aparține forțelor revoluționare, democratice și progresiste, iar mai devreme sau mai târziu, în virtutea legilor dialecticii, și aceste țări vor trece la socialism.

Problematika înstrăinării în confruntările de idei din lumea contemporană

Alexandru Boboc

Universitatea București

1. Atunci cind scria : „să examinăm mai amănunțit obiectivarea, producerea de produse de către muncitor, și în cadrul acestei obiectivări — înstrăinarea, pierderea obiectului, adică ceea ce a produs muncitorul”¹⁸, Karl Marx da expresie adecvată unei distincții esențiale între două fenomene sociale deosebite de complexe, care, în conștiința filozofică modernă, îndeosebi la Hegel și Feuerbach, căpătaseră deja contururile unei teorii a înstrăinării.

Spre deosebire de predecesorii săi, autorul *Capitalului* analizează însă pe larg procesualitatea și formele principale ale înstrăinării, luate în unitatea lor cu ceea ce el numea „obiectivarea generică a omului”, subliniind hotărît caracterul istoric al înstrăinării și dependenței ei de condițiile

¹⁷ „L'Unită”, din 4 decembrie 1978.

¹⁸ K. Marx, *Manuscrise economice-filozofice din 1844*, în K. Marx — Fr. Engels, *Scrieri din tinerețe*, București, Edit. politică, 1966, p. 551.

concrete ale muncii umane, nu de esența acestora ca atare. Ca urmare, teoria muncii și a obiectivării, elaborată de Marx în principal prin studierea concret-istorică, dialectică, a antagonismelor fundamentale din societatea burgheză modernă, nici nu poate să nu aibă drept corolar o teorie a înstrăinării. Pe aceste temelii, desigur, s-a spus că „teoria înstrăinării este un element veritabil al gândirii marxiste și, ca urmare, îndeplinește o funcție reală în activitatea socială”²; această teorie „nu este o parte componentă oarecare a concepției marxiste, ci o parte componentă veritabilă”³.

Dată fiind insistența cu care problematica înstrăinării revine în gândirea contemporană și, mai ales, consubstanțialitatea dintre această problematică și aceea a modalităților de ființare a contradicțiilor în viața socială, vom examina în cele ce urmează un proiect recent de reconstrucție în teoria marxistă a înstrăinării. Menționăm de la început că proiectul în atenție se desfășoară pe terenul dialogului și al confruntărilor de opinii înăuntrul marxismului și, ca urmare, trebuie cercetat în acest cadru și nu suspectat a priori ca „revizionist” etc.

Este vorba de cartea lui A. Schaff⁴, intitulată: *Înstrăinarea ca fenomen social*, care continuă preocupări mai vechi ale sale⁵.

Problematica alienării social-politice — preciza Schaff — apare la tinărul Marx sub o formă caracteristică discuțiilor și conștiinței epocii; deși astăzi o cunoaștem sub forma și în prezentările pe care i le-a dat Marx la maturitate și aici ea are, în orice caz, continuitate cu ideile de tinerete⁶. Marx nu s-a limitat să constate „dedublarea” omului în faptul alienării, ci a tras și concluziile care au constituit fundamentul programului său de acțiune în epocă și l-au condus „în teorie la materialismul istoric și în politică la comunism”⁶.

În contextul celor precizate mai sus privind profilul preocupărilor lui A. Schaff, vom atrage atenția, în cele ce urmează, asupra ideilor mai importante ale recente sale cărți, nădăjduind că,

² A. Schaff, *Entfremdung als soziales Phänomen*, Wien, Europaverlag, 1977, p. 15, 128.

³ Adam Schaff (n. 1913), reputat și influent gânditor marxist polonez, ale cărui lucrări în domeniul semanticii și filozofiei limbajului, al teoriei cunoașterii, teoriei istoriei și umanismului, lucrări traduse în limbi de circulație, acționează de multă vreme în procesul complex de reconstrucție filozofică contemporană.

Menționăm aici: *Geneza și dezvoltarea filozofiei marxiste* (1949); *Problemele teoriei marxiste a adevărului* (1951); *Introducere în semantică* (1961); *Limbaj și cunoaștere* (1963); *Istorie și adevăr. Eseu asupra obiectivității cunoașterii istorice* (1970); *Marxismul și individul uman* (1965); *Marx și umanismul contemporan* (1968); *Limbaj-gîndire-acțiune* (1968). *Gramatica generativă și concepția ideilor înrăscute* (1972). O listă a lucrărilor lui A. Schaff aflăm în *Der Mensch — Subjekt und Objekt. Festschrift für Adam Schaff*, Europaverlag, 1973, volum consacrat problematicei omului și, în acest cadru, sublinierii contribuțiilor gânditorului.

Dintre acestea, *Introducere în semantică* (tradusă și în limba română, în 1966) a marcat încă de timpuriu o deschidere în abordarea marxistă a semanticii și filozofiei limbajului și totodată în practica criticii marxiste a altor filozofii. Schaff este un promotor al cercetărilor sociologice, totodată și o prezență activă la marile confruntări filozofice internaționale. Am menționat participarea sa, în cadrul celui de al 16-lea Congres mondial de filozofie (Düsseldorf 1978), în dialogul marxistilor cu spiritualiștii creștini și în dezbaterile teoretice ale lui Schaff, ar merita, credem, o dezbateră mai largă. Și aceasta, a propos de cunoașterea unor gânditori reprezentativi în marxismul contemporan!

⁴ Menționăm că, din discuțiile pe care le-am avut cu A. Schaff (la Düsseldorf, în august 1978, cu prilejul Congresului al 16-lea mondial de filozofie, și la București, în noiembrie 1978, cu prilejul vizitei gânditorului polonez la A.S.S.P.), a rezultat: (1) că el consideră ca cea mai importantă lucrare de pînă acum *Istorie și adevăr* și (2) că, pe fondul mai larg al studierii problematicii limbajului, istoriei și umanului, se ocupă intens de cercetarea stereotipurilor lingvistice.

În acest context, problematica înstrăinării îi pare una dintre cele de perspectivă pentru cercetarea marxistă. Ca urmare, el a apreciat lucrarea sa despre înstrăinare în principal ca o invitație la dezbateră și s-a arătat interesat în cunoașterea altor puncte de vedere.

⁵ A. Schaff, *Marxismus und das menschliche Individuum*, Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Hamburg, 1970, p. 134.

⁶ *Ibidem*, p. 135. Este bine să reținem că lucrarea aceasta a atras admirația unuia dintre spiritele mari ale veacului nostru, Tadeusz Kotarbiński, întemeietorul praxiologiei, care scria: „mă declar în favoarea a ceea ce-și propune cartea profesorului Adam Schaff, intitulată *Marxismul și individul uman*. Noi avem cu siguranță nevoie de ceea ce proclamă această carte”; „ceea ce bucură și reconfortează mult pe cititorii operei analizate, este faptul că ea se consideră a marxismului” (*Causerte avec un livre qu'on a lu*, în vol.: *Der Mensch-Subjekt und Objekt Festschrift für Adam Schaff*, Europaverlag, 1973, p. 209, 211).

o dată cu aceasta, propunem spre dezbatere o problematică reală, asupra căreia în cimpul cercetării marxiste s-a discutat mai mult negativ, privind-o nu ca variabilă, ci ca neadevăr!

2. Intitulată semnificativ: *Instrăinarea ca fenomen social*, noua carte a lui A. Schaff constituie o susținută pledoarie pentru: 1. oportunitatea problematicei instrăinării în cercetarea marxistă, 2. necesitatea reconstrucției (de fapt, dezvoltării) teoriei marxiste a instrăinării și a analizei critice a formelor mai noi ale teoriei instrăinării, așa cum se prezintă aceste forme în cercetările sociologice și social-psihologice și 3. fixarea rolului teoriei instrăinării în analiza socialismului.

De aci și structura lucrării: marxismul și teoria instrăinării și despre „soarta” teoriei marxiste a instrăinării (cap. I); instrăinarea obiectivă (cap. II); instrăinarea subiectivă și despre raporturile dintre instrăinarea subiectivă și cea obiectivă (cap. III); socialismul și instrăinarea și despre posibilitatea instrăinării în socialism (cap. IV). Căci autorul consideră că: „nici o formațiune socială, nici chiar comunismul, nu este scutită de pericolul instrăinării; întrucât obiectivarea (*Vergegenständlichung*) este un fenomen independent de istorie, care, sub condiții sociale determinate, degenerază în instrăinare, există totdeauna pericolul ca această posibilitate să devină reală”⁷.

De unde și un anumit program: „necesitatea de a combate acest pericol — pericolul instrăinării și al autoinstrăinării (*Selbstentfremdung*). — pericol permanent, ce se extinde și asupra comunismului”⁸. Faptul că „există oameni ce sînt apucați de o teamă acută față de marxism de îndată ce acesta se aplică la socialism” nu schimbă cu nimic alt fapt, anume, „că lupta pentru depășirea (*Aufhebung*) instrăinării nu și-a pierdut însemnătatea nici în socialism. De unde rezultă, în cele din urmă, că problema nu se reduce la constatarea că în socialism există instrăinare, oricâtă satisfacție teoretică ar oferi o asemenea constatare; este nevoie de gruparea tuturor forțelor pentru a lupta împotriva fenomenelor de instrăinare, pentru depășirea instrăinării”⁹.

Lucrarea este în același timp sistematică și critică, polemică, atît cu cei care, în ultimele trei decenii îndeosebi, au făcut din problematica instrăinării o „modă”, cît și cu cei care au lăsat-o pur și simplu în afara cercetării de specialitate, cu cei pentru care simpla folosire a conceptului de instrăinare părea un „pericol”, o afirmare a „revizionismului”.

Autorul argumentează în esență următoarele idei: 1. teoria instrăinării la Marx nu este „doar o greșală de tinerețe” a acestuia, un „residuu nedepășit al hegelianismului”, ci „un element veritabil” al concepției marxiste; 2. marxistii și comuniștii de astăzi nu trebuie să se limiteze la reexpunerea teoriei lui Marx despre instrăinare, ci, pornind de la considerarea problemei instrăinării „ca o problemă de importanță centrală în socialism”, să afle limbajul adecvat reflectării noilor fenomene¹⁰, adică să dezvolte teoria. „Problematice omului, a umanismului și a teoriei instrăinării, în măsura în care nu a devenit o modă în cercurile marxiste, a dobindit drept de cetate. Orice lucrare științifică pe acest teren, prin înșeși premisele ei marxiste și întemeiată, constituie un element al luptei pentru ceea ce este nou și real în viața societății socialiste”¹¹.

Ca urmare, consideră autorul, tema instrăinării nu poate rămîne exterioară veritabilei cercetări marxiste, o temă a „marxologiei” (în sens negativ, în care primează nu studiul ci critica — nihilistă, în mare măsură —, marxismului), iar cel care tratează această temă nu este „revizionist”.

Poziția și rolul teoriei instrăinării „în sistemul de gândire marxist” pot fi înțelese numai dacă luăm în considerare un fapt de necontestat: că această teorie „privește nu numai pe tînărul Marx, ci și pe Marx al maturității, autorul *Capitalului*”¹². Deși termenul *instrăinare* nu mai apare aici, nu poate să nu se observe că „întreaga reflecție asupra unei societăți care a depășit

⁷ A. Schaff, *Entfremdung als soziales Phänomen*, ed. cit., p. 345.

⁸ *Ibidem*, p. 345—346.

⁹ *Ibidem*, p. 291.

¹⁰ *Ibidem*, p. 26.

¹¹ *Ibidem*, p. 28.

¹² *Ibidem*, p. 39. În acest scop, A. Schaff oferă o largă analiză a operei lui Marx, analiză prezentată îndeosebi în primele trei capitole ale lucrării. Este, credem, un studiu veritabil, la sursă, al gândirii lui Marx, considerată în evoluția și în unitatea ei. Este vorba însă „nu despre o analiză istorică a ideilor, ci și de baza sociopolitică a fenomenului” (*Ibidem*, p. 41). Atrage atenția examinarea amănunțită, exemplară, am spune, a conceptelor: *Entfremdung* (instrăinare); *Entäusserung* (exteriorizare de sine esențială); *Veräusserlichung* (exteriorizare pur și simplu — Vezi p. 45 și urm.) și, bineînțeles, a celui *Abenteuer* (aventurier) al gândirii, care este termenul *Aufhebung* (depășire) (Vezi p. 59 urm.).

caracterul spontan al dezvoltării ei, conferindu-i un caracter planificat, se bazează pe teoria înstrăinării; aceasta se vede clar în „teoria fetişismului mărfii”¹³.

Mai mult, teoria înstrăinării este, în *Manuscrisele din 1844*, „strins legată de studiile economice ale lui Marx, se sprijină pe analiza realităților economice (toate analizele asupra înstrăinării în *Manuscrise* se circumscriu problematicii muncii productive), ceea ce explică de ce Marx, continuându-și cercetările economice, a păstrat și a dezvoltat teoria înstrăinării ca pe un instrument de investigație”¹⁴.

Pe baza unei largi analize a textelor lui Marx, autorul critică înțelegerea existențialistă a înstrăinării numai ca „înstrăinare subiectivă”, „autoînstrăinare”, precum și repetarea acestei înțelegeri la unii marxști¹⁵.

În acest context, și examinarea „destinului teoriei marxiste a înstrăinării”¹⁶, care, „a împărțit soarta filozofiei marxiste, al cărei element este”; de aci și „renașterea” teoriei înstrăinării, îndeosebi după cel de al doilea război mondial, cînd problematica omului a trecut în prim planul atenției; un rol important în această „nouă orientare” l-au jucat comuniștii francezi și unii gânditori din „Școala de la Frankfurt”¹⁷.

Menționînd analizele pătrunzătoare ale „înstrăinării obiective” și „înstrăinării subiective”¹⁸ axate pe ideea deosebiri între „înstrăinarea omului față de un sistem de relații determinat” și „raportul produsului înstrăinării față de creatorul său — omul social”¹⁹, atragem atenția asupra cercetării problemei: *anomie și înstrăinare*²⁰. Este vorba de o relație de complementaritate, fondată în situații concrete ale raportului social; în principal, „anomia explică geneza autoînstrăinării”²¹.

În fond, problema esențială rămîne aceea a înstrăinării ca fenomen social complex, în care „înstrăinarea obiectivă în viața societății se oglindește în conștiința oamenilor în forma celor mai diferite modalități de înstrăinare subiectivă”²². De aci și dubla concluzie, metodică (privește cercetarea fenomenului) și programatică (privește procedeele corespunzătoare pentru depășirea înstrăinării).

Explicația marxistă a fenomenului înstrăinării este clară și nu necesită comentarii decât cel mult în sensul sublinierii fineței și profunzimii analizelor. Autorul desfășoară o polemică strălucită cu interpretările subiectiviste ale existențialistilor, cu „empirismul” unei abordări mecaniciste și, mai ales, cu acel „nu” categoric al celor care cred că „întoarcerea” la conceptul de înstrăinare ar conduce „la reviziunea teoriei revoluționare și principiilor de bază ale comunismului”²³.

În acest context, dezbaterea largă (întreg capitolul al IV-lea) sub genericul „socialismul și înstrăinarea” devine cu ațit mai interesantă. Aceasta nu însă prin insolitul soluțiilor, ci prin realismul analizei și al căutărilor.

Poate în genere, există înstrăinare în socialism, se întreabă Schaff? Răspunsul nu poate fi decât pozitiv.

În mod cert — precizează autorul — „în noua constelație, puterea și raporturile sociale își schimbă caracterul modalitățile lor de funcționare și altele, ceea ce nu schimbă însă — în lumina marxismului, aceasta ar fi și imposibil — caracteristica lor fundamentală ca produse ale înstrăinării”²⁴. În această perspectivă, autorul consideră ca forme ale înstrăinării: economia de mărfuri; diviziunea muncii; statul și birocrăția etc. „Teoretic, ar trebui ca planificarea de sus a dezvoltării sociale să înlesnească lupta pentru depășirea înstrăinării. De aci nu urmează însă,

¹³ *Ibidem*, p. 65. Ideea este întărită de prezența în analiza de către Marx a fetişismului a următoarelor concepte: *Verdinglichung* (reificare); *Objektivierung* (obiectivare); *Versachlichung* (facticitate) care „sînt mai cuprinzătoare decît conceptul înstrăinare și pot să-l înlocuiască” (*Ibidem*, p. 70).

¹⁴ *Ibidem*, p. 87. Ca urmare, teoria înstrăinării nu este „nici o erezie, nici o născocire revizionistă, ci operă autentică a lui Marx” (*Ibid.*).

¹⁵ *Ibidem*, p. 92, 111 și urm.

¹⁶ *Ibidem*, p. 128—141.

¹⁷ *Ibidem*, p. 92, 111 și urm.

¹⁸ *Ibidem*, p. 143—278.

¹⁹ *Ibidem*, p. 189.

²⁰ *Ibidem*, p. 190—210.

²¹ *Ibidem*, p. 209, 210. *Anomie* desemnează în principal, după Durkheim, lipsa de norme, adică mai mult decît lipsa unor reguli și legi determinate.

²² *Ibidem*, p. 277.

²³ M. Buhr, *Entfremdung — philosophische Anthropologie — Marx-Kritik*, în „Deutsche Zeitschrift für Philosophie”, 7/1966, p. 806. Apud A. Schaff, *Op. cit.*, p. 13.

²⁴ *Ibidem*,

că teoria și practica se acoperă”²⁵. Căci, în mod concret și în societatea socialistă este de depășit înstrăinarea „pe trei planuri”: „a, în raportul dintre om și instituțiile sociale; b, în raportul omului cu natura; c, în raportul omului cu propria lui personalitate formată de societate”²⁶.

În mod deosebit, subliniază autorul, trebuie să abordăm cu realism problematica legată de existența statului și a birocrăției, asupra cărora Marx și apoi Lenin au atras atenția. „Atâta timp cât există birocrăție — cea pe linie de stat, cât și pe linie de partid — ea este, chiar dacă avem de a face cu un stat socialist, un fenomen tipic de înstrăinare (...). La fel stau lucrurile și cu asemenea fenomene sociale ca deosebirea dintre munca fizică și cea intelectuală, naționalismul, ura de rasă etc. Toate acestea sînt forme ale fenomenului înstrăinării, și aceasta nu schimbă cu nimic faptul de netăgăduit că, odată cu începerea socialismului, s-au schimbat multe, că statul însuși are altă menire, că se schimbă structura de clasă, raporturile de muncă și multe altele”²⁷.

Date fiind aceste situații de fapt, problema care se pune este: cum se poate învinge (depăși) înstrăinarea în socialism? Răspunsul este condiționat de traducerea „postulatelor generale” (crearea condițiilor obiective necesare) „în limbajul acțiunilor concrete”. „Rețete abstracte ar fi fără sens”; „numai propaganda nu este de ajuns”, ci este nevoie de: „crearea condițiilor materiale pentru viață”; „dezvoltarea democrației socialiste” și aceasta „nu în vorbe, ci în fapte”²⁸.

3. Dincolo de unele aspecte discutabile, care nu țin însă de principii, ci de domeniul exemplificării și al unor contexte polemice, lucrarea lui A. Schaff este deosebit de interesantă și constituie un exemplu de analiză marxistă competentă a unui fenomen social extrem de complex.

Incontestabil, așa cum declara autorul însuși, noua sa carte constituie o invitație la o dezbatere teoretică de fond. Și aceasta în folosul teoriei sociale marxiste și al procesului de clarificare și de instaurare a unui spirit realist în demersurile marxiste asupra societății socialiste contemporane.

În principal, în noua sa carte, apreciabilă prin deschiderile ei teoretice și, mai ales, printr-un travaliu minucios de curățire a conștiinței filozofice marxiste de anumite prejudecăți, chiar dogme, A. Schaff se dovedește un fin analist, un bun cunoscător nu numai al ideologiilor, ci și al realităților. Propunându-ne să recuperăm o problematică veritabilă din noianul unei literaturi în care, dacă nu mistificările, cel puțin exegeza doctă izolată de practică a transformat tratarea ei într-o modă, autorul aduce un real serviciu în înțelegerea operei lui Marx, a continuității și unității dintre acesta și dezvoltările marxiste contemporane.

Unele abandonări ale lui A. Schaff rămân însă amendabile. Deși, în mod dominant circumscrie unei înțelegeri realiste a fenomenelor de înstrăinare, unele teze aspiră (poate și din lipsa unei argumentări mai susținute pe analiza unor situații concrete) la valabilitate generală, cînd, de fapt, ele își au o valabilitate contextuală.

De pildă: „șanse pentru lichidarea birocrăției există numai atunci cînd lichidarea statului și a partidelor politice, a instituțiilor ce presupun existența unui aparat birocratic, este pusă cu toată seriozitatea”, teoria înstrăinării „își conservă funcția sa sociotehnică (termenul *sociotehnică* exprimă întrepătrunderea între teorie și practică, activitatea conștientă, cu scop a oamenilor sau, cum spune Schaff, faptul că „teoria este baza practicii și este chiar practică”) și în socialism, ba chiar și-o întărește și adîncește, cel puțin teoretic, favorizată fiind de caracterul planificat al dezvoltării societății socialiste”; problema birocrăției în socialism aparține în fond problematicii statului și partidului”, întrucît „statul, partidul și birocrăția alcătuiesc o unitate specifică”²⁹.

Mult discutata problemă a birocrăției, dincolo de punerea ei în principiu, la Schaff, ca și la întemeietorii marxismului, necesită și o tratare mai concretă, contextuală; căci oricum, perfectarea acestora din urmă antrenează și o perfecționare a modalităților de organizare și administrație ce determină o ruptură cu fenomenul „birocrăției” înțeles, cum scrie Schaff ca „funcționare proastă” a „aparaturii” (de stat și de partid). Este adevărat însă că susnumita perfecționare nu are loc mecanic, ci este un proces îndelungat, care însă conduce la lichidarea înstrăinării puterii. Tocmai acesta este sensul eforturilor spre adîncirea democrației, spre instaurarea unității și armoniei dintre organele de conducere și mase³⁰.

²⁵ *Ibidem*, p. 291.

²⁶ *Ibidem*, p. 294.

²⁷ *Ibidem*, p. 191.

²⁸ A. Schaff, *Entfremdung als soziales Phänomen*, ed. cit., p. 344.

²⁹ *Ibidem*, p. 181, 281, 291, 310, 327.

³⁰ Evident, autorul viza fenomene concrete din țările socialiste și sugera ideea nefirescului lor în socialism atunci cînd seria: „problema birocrăției de stat și de partid este problema puterii și, în consecință, înstrăinarea în acest domeniu este egală cu înstrăinarea puterii și cea care reprezintă pentru viața socială cea mai periculoasă formă a înstrăinării: înstrăinarea politică”
Ibidem, p. 311).

În ceea ce privește discuția despre „utilitatea teoriei înstrăinării pentru sociotehnică”, ar fi de întrebat dacă distincția între „înstrăinarea istoricește condiționată și astfel depășibilă” (care face posibilă „funcția sociotehnică a teoriei înstrăinării”, cum zice Schaff) și înstrăinarea „în genere” nu readuce dificultatea întrepătrunderii între obiectivare și înstrăinare.

Desigur, ideea utilității teoriei înstrăinării pentru a înțelege concret interacțiunea dintre teorie și practică și baza practică a teoriei — ceea ce autorul numește „funcția sociotehnică” a teoriei — nu ridică obiecții. Ideea amintită nu contrazice teza înstrăinării ca „un fenomen istoric”. „Adeptii teoriei după care înstrăinarea ar fi un element al condiției umane” — scrie Schaff — comit înaintea de toate greșeala de a asimila înstrăinarea cu autoînstrăinarea; cu aceasta, ei pierd din vedere raportul obiectiv al înstrăinării produselor omului, care are un caracter istoric evident, și mistifică problema înstrăinării subiective (autoînstrăinarea), care — așa cum știm — poate fi explicată rațional și interpretată numai dacă se înțelege că ea este o consecință a „înstrăinării obiective”³¹.

O asemenea explicație — clară și concisă — conduce la o soluție precisă: „dacă înstrăinarea este un fenomen istoricește condiționat (...) și depășirea lui este de domeniul posibilului. De aceea, în marxism, înstrăinarea și depășirea ei sint legate organic, de aceea putem vorbi și de funcția sociotehnică a teoriei înstrăinării”³². Mai puțin precisă este însă formularea: „depășibilă este însă forma *dată* a înstrăinării, condiționată de raporturi sociale *date*, împreună cu care e dată și depășirea acestor raporturi. Aceasta nu înseamnă încă că astfel înstrăinarea «în genere» a fost depășită. Aceasta este pur și simplu imposibil, întrucât, o dată ce există obiectivare (*Vergegenständlichung*) — și aceasta este o necesitate a vieții în orice formațiune socială —, ea se poate schimba brusc în înstrăinare, de îndată ce sint date condițiile corespunzătoare, condiții ce nu se pot desemna dinainte, aceasta depinzând de ansamblul raporturilor sociale dintr-o anumită perioadă”³³.

Autorul însuși simte dificultatea și, ca urmare a admiterii „tezei despre caracterul supraistoric (*Übergeschichtlichen*) al fenomenelor de înstrăinare” („pe această teză — scrie autorul — mă sprijin atunci când afirm că fenomene de înstrăinare apar și în socialism”), vorbește despre „contradicția evidentă dintre tezele: „fenomenele de înstrăinare au caracter istoric” și „fenomenele de înstrăinare au caracter supraistoric”³⁴. Ieșirea din dificultate îi pare următoarea: „Enunțurile susținute aici vorbesc despre lucruri diferite și se ocupă cu fenomenul înstrăinării într-o privință deosebită, ceea ce exclude caracterul lor contradictoriu”³⁵.

În esență, distincția este făcută pentru a explica „posibilitatea înstrăinării în socialism”, cum spune însuși autorul. Astfel delimitate lucrurile, nu se confirmă însă teza despre „caracterul supraistoric al fenomenelor de înstrăinare”, ci, credem, teza unei anumite continuități (condiționată istoricește), mai bine spus a unei anumite persistențe în socialism a unei modalități de ființare a obiectivării în ordindurile anterioare, alături însă de alte modalități în care obiectivarea nu mai are forma înstrăinării.

Aceasta nu pledează însă pentru „caracterul supraistoric” și nici pentru înstrăinarea „în genere”. Deși nu lichează, nu „depășește” (în limbajul teoriei moderne a înstrăinării) fenomenele de înstrăinare (fenomene sociale prin excelență) decât printr-un întreg proces istoric, instituirea socialismului produce o ruptură totală cu modul dominant de ființare a obiectivării în capitalism prin însuși faptul că, oferind condiții concrete pentru fenomenul invers (al dezalienării), pune modul amintit sub semnul istoricității și, inevitabil, sub semnul întrebării.

De fapt, odată cu aflarea adevărului că nu orice obiectivare este înstrăinare (deși aceasta este o formă a obiectivării), aflare legată structural de gândirea lui Marx, sint puse în evidență condițiile (istorice, evidente) obiectivării și, ca atare, apare în prim plan istoricitatea acesteia. Din moment ce însăși esența umană s-a dovedit a fi istorică, nimic nu mai poate rămâne „supraistoric”.

Distincția dintre obiectivare ca atare, structurală omului ca „ființă generică”, și modul concret — istoric al oricărei obiectivări subliniază elementul de permanență și ideea statutului istoric al obiectivării și al omului însuși ca gen, ca umanitate. De aceea, din formularea „obiectivarea este un fenomen independent de istorie”³⁶, independența trebuie luată numai în sensul relativ al posibilității de a distinge între a fi într-o anumită istorie (într-un moment determinat al istoriei) și a fi mereu în istorie, în deschizătura procesului istoric.

În acest context și pe fondul analizelor întreprinse de A. Schaff, ar fi, credem, încă de dezvoltat, dincolo de distincția dintre „înstrăinarea obiectivă” și „înstrăinarea subiectivă”,

³¹ *Ibidem*, p. 285.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 286.

³⁴ *Ibidem*, p. 287.

³⁵ *Ibidem*, p. 288.

³⁶ *Ibidem*, p. 345.

o cercetare asupra consecințelor pe plan subiectiv (intelectual, afectiv, moral și spiritual în genere) ale ambelor forme de instrăinare. Aici s-ar ivi un prilej de recuperare pentru nevoile teoriei marxiste a instrăinării a unei problematice pe care au analizat-o mai multe alte orientări contemporane, îndeosebi existențialismul și personalismul.

Acesta ar fi și un teren de confruntare a teoriei marxiste cu alte puncte de vedere (de fapt, cu alte teorii) și de desfășurare a unei critici marxiste la obiect, nu generice, a acestora. Este un capitol la care ne aflăm încă descoperiți, ceea ce se vede cu atât mai mult cu cât critica lui Marx și a marxismului în acest domeniu a luat în ultimele decenii o mare amploare ³⁷.

Evident, observațiile ca și dezvoltările de mai sus, nu vizează neapărat neîmplinirile cărții lui A. Schaff, ci subliniază și mai mult semnificația și utilitatea acestela pentru dezbaterile teoretice actuale, pentru reconstrucția teoretico-filozofică ce se desfășoară astăzi sub semnul gândirii lui Marx. Oricite obiectul s-ar aduce lucrării cunoscutului filozof polonez, ea rămâne remarcabilă și înscrie o pagină memorabilă în evoluția gândirii marxiste contemporane.

Turismul și calitatea vieții

Gheorghe Barbu

După ritmul în care se dezvoltă și după proporțiile pe care le-a luat și tinde să le ia, turismul * se înscrie ca un fenomen caracteristic al secolului actual și mai ales al ultimelor decenii. Călătoriile ce se întreprind de către populația dintr-un număr crescând de țări spre diverse locuri din interiorul țării de reședință sau din străinătate pentru odihnă, recreare, tratament balnear, pentru cunoașterea directă a monumentelor culturale și istorice, a realizărilor generațiilor actuale etc. s-au transformat dintr-un fenomen sporadic, apanaj al unor straturi sociale învătuite, într-un fenomen curent, prezent în modul de viață al unui număr tot mai mare din populația țărilor aflate la un nivel ridicat de dezvoltare economică **. Înseși deplasările pentru afaceri și cele determinate de participarea la reuniuni interne și internaționale cu caracter politic, științific și cultural au devenit mai frecvente și mai ample. Toate acestea au făcut ca pe mapamond, și mai ales în unele regiuni geografice ale globului, să aibă loc o circulație intensă de oameni. Potrivit aprecierilor făcute de specialiști ai Organizației Mondiale a Turismului, în 1978, în întreaga lume s-au înregistrat circa 1,2 miliarde de călătorii turistice interne și externe ¹ (fără a se lua în calcul excursiile și alte deplasări cu o durată mai mică de 24 de ore), ceea ce înseamnă — dacă se presupune că o persoană n-a efectuat mai mult de o călătorie — că peste o treime din populația planetei noastre a practicat turismul.

Extrapolând tendințele turismului pe o perioadă mai îndelungată, o serie de renumiți viitorologi, printre care și nord-americanul Herman Kahn de la Hudson Institut, apreciază că, încă înainte de sfârșitul secolului, turismul va deveni una din cele mai importante sau chiar cea mai importantă industrie din lume.

Dezvoltarea impetuoasă a turismului în perioada anilor '60 și '70 a dus la transformarea acestuia într-un factor propulsor al multor economii naționale. Creșterea cererii de servicii cu caracter turistic și, o dată cu aceasta, și a cererii unor mărfuri acționează, în mod favorabil, asupra multor ramuri ale economiei naționale. Transporturile, circulația mărfurilor, în general, și alimentația publică în special, precum și o serie de alte activități sint impulsionate nemijlocit

³⁷ O oglindire a acestor confruntări în jurul teoriei lui Marx aflăm îndeosebi la: Inger Knecht, *Theorie der Entfremdung bei Sartre und Marx* (A. Hain, Meisenheim am Glan, 1975) și, mai timpuriu (1968), Joachim Israel, *L'aliénation de Marx à la sociologie contemporaine* (Editions Anthropos, Paris, 1972).

* În majoritatea dictionarelor se menționează că, etimologic, noțiunea de *turism* derivă din verbul englezesc *to tour*, care înseamnă a face o călătorie scurtă, cu semnificație de excursie.

** Inegalitățile mari în ceea ce privește repartitia averilor în țările capitaliste și șomajul au, desigur, repercusiuni puternice asupra participării diverselor categorii sociale la turism, beneficiarii principali provenind din clasele și păturile sociale cele mai bogate. Potrivit concluziilor formulate în studii de specialitate (a se vedea *Les vacances des Français*, în revista „Economie et statistique”, nr. 101, din iunie 1978) ponderea celor care merg în vacanță în ansamblul acestor categorii sociale este foarte ridicată, iar în multe cazuri, însuși durata deplasărilor cu caracter turistic este mai mare.

¹ O.M.T. „Communiqué de presse, nr. 94, 1979.

de evoluția ascendentă a turismului. Efectul pozitiv al acestuia se propagă, însă, și asupra agriculturii, a unor ramuri industriale și asupra construcțiilor. Localități și zone întregi capătă viață. În consecință, în prezent, prosperitatea economică a multor țări, asigurarea utilizării forței de muncă nu mai pot fi concepute fără a se lua în considerare turismul și activitățile cheamă să satisfacă cererea corespunzătoare.

Evidențiind rolul activ al turismului asupra diverselor sectoare și ramuri ale economiei naționale, este necesar să subliniem că, la rândul său, acesta este puternic sprijinit de potențialul economic de ansamblu. Experiența internațională demonstrează, de altfel, că majoritatea țărilor dezvoltate din punct de vedere economic sînt nu numai mari emițătoare de turiști, dar dețin și o pondere însemnată în totalul sosirilor de turiști străini pe glob ***.

Dependența strinsă dintre nivelul economic și dezvoltarea turismului s-a făcut puternic simțită și în procesul construcției socialiste din țara noastră.

Deoarece Republica Socialistă România este o țară în curs de dezvoltare, partidul și guvernul nostru au acordat și acordă o atenție deosebită atingerii, cît mai repede posibil, a parametrilor corespunzători unei economii dezvoltate. În acest scop, s-a pus accentul pe industrializare, pe considerentul că aceasta este calea sigură care va susține dezvoltarea tuturor ramurilor și domeniilor de activitate. Paralel, ținîndu-se seama de stadiul atins, de posibilitățile existente, ca și de necesități, s-au avut și se au în vedere acele ramuri care concurează la formarea unei economii complexe, moderne, în măsură să funcționeze fără dificultăți, să-și mențină un ritm ridicat de progres și să răspundă cît mai bine cerințelor impuse de civilizația contemporană.

În acest context, al asigurării unor proporții optime între ramuri, se înscriu înseși eforturile făcute de statul român, în mod deosebit cu începere din anii '60, pentru crearea de condiții necesare practicării, pe scară largă, a turismului în România. Varietatea atracțiilor turistice naturale, cultural-istorice și de alt gen existente în țară a constituit premisa esențială pentru a se întreprinde măsuri importante pe linia creării de condiții pentru o activitate turistică susținută, iar potențialul economic, în continuă creștere, a permis luarea unor asemenea măsuri. Totodată, valorificarea, prin turism, a unor posibilități interne a fost impulsionată de creșterea cererii de servicii turistice din partea populației interne, precum și de solicitarea acestor servicii de tot mai mulți turiști din străinătate.

Proporțiile pe care le-a luat turismul în ultimele decenii a determinat, așa cum era firesc, preocupări din partea unor specialiști de diverse profesii — economiști, sociologi, geografi, medici și alții — să explice cauzele manifestării sale, ca fenomen organic al lumii contemporane, structurile caracteristice, poziția pe care o va ocupa în ansamblul mijloacelor posibile de petrecere — de către omul modern — a timpului său liber, perspectivele dezvoltării în strînsă dependență de diverși factori. În unele țări a apărut deja o literatură vastă în legătură cu asemenea probleme și, în prezent, are loc un proces de constituire a unei discipline specifice, cu multe corelații atît cu științele sociale devenite tradiționale, cît și cu unele din științele maturii. Ceea ce se remarcă, însă, la foarte multe din lucrările consacrate analizei fenomenului turistic este explicarea acestuia printr-o serie de circumstanțe favorabile și mai puțin prin cauze profunde. Astfel, spaniolul Luis Fernandez Fuster arată că în secolul al XX-lea, turismul apare ca un fenomen avansat și este condiționat de un concurs de împrejurări, între care sînt enumerate timpul liber, nivelul veniturilor, posibilitățile oferite de transporturi și anumite mentalități ². O părere similară este exprimată și de A. J. Burkart și S. Medlik. Aceștia arată că, în secolul al XX-lea, creșterea turismului a continuat să fie determinată de nivelul de trai din țările dezvoltate (în cadrul căruia un rol de primă importanță l-a avut introducerea concediului plătit) ³. În continuare, cei doi autori își completează ideea cu modificările survenite în structura mijloacelor de transport, în mijloacele de cazare, precum și în proliferarea unei adevărate industrii în ceea ce privește organizarea călătoriilor turistice.

Fără îndoială, asemenea condiții au avut un rol deosebit de important în transformarea turismului într-un fenomen de masă în țările care, din punct de vedere economic, au atins un nivel ridicat de dezvoltare, dar ele nu explică cum s-a ajuns ca o parte tot mai mare din populația țărilor respective să „simtă” nevoia practicării turismului. Luis Fernandez Fuster, dîndu-și seama de necesitatea unei mai exacte clarificări a cauzelor care provoacă „consumul” turistic arată — în lucrarea menționată — că dorința pentru turism este provocată de mimetism (la rîndu-l efect al mediului și al vanității), de anumite deprinderi (rezultat al călătoriilor anterioare

*** Potrivit unor date (a se vedea „The Economist” din 7 octombrie 1978), în 1977, țările din Europa occidentală au înregistrat 131 milioane sosiri de turiști străini, ceea ce a reprezentat circa 55 % din turismul internațional pe anul respectiv; proveniența acestora a fost următoarea: 80 % din țările vest-europene, 7 % din America de Nord, 2 % din Australia și Japonia și 11 % din alte țări.

² Luis Fernandez Fuster, *Teoria y Técnica de Turismo*, Madrid, 1967.

³ A. J. Burkart și S. Medlik, *Tourism — Past, Present and Future*, Londra, 1974.

și al experienței), de necesități fiziologice și psihice (odihnă, cură balneară, cunoaștere, motive religioase).

Constituind un pas mai departe în direcția pătrunderii spre cauzele reale ale fenomenului turistic contemporan, aspectele prezentate nu sînt totuși de natură să dezvăluie legătura cauzală esențială. Turismul contemporan, la dimensiunile, aria de răspîndire și structura sa, își are explicația, în ultimă instanță, în nivelul de dezvoltare atins de forțele de producție, în implicațiile revoluției din știință și tehnică asupra pregătirii și asupra solicitărilor în timpul desfășurării activității profesionale.

Nevoia fizică și psihică pentru turism, devenită evidentă nu ca un fenomen izolat și accidental, nu ca o „chestiune de modă”, ci ca un mijloc util pentru refacerea capacității de muncă, decurge din ritmul de muncă contemporan, din consumul tot mai mare de energie nervoasă, determinat, între altele, de exigențele epocii noastre, căreia îi este caracteristică și o explozie informațională. Așa cum remarcă încă din deceniul al șaptelea al secolului nostru italianul Gianni Toti, pînă la prima revoluție industrială, ritmul de viață „era mult deosebit de cel al agitatorilor zile de astăzi (...) Viața maselor se desfășura tot atît de lent și în comun pe cît de rapid și de frămîntat se desfășoară astăzi”⁴. O apreciere similară face și sociologul francez Joffre Dumazedier⁵. Acesta din urmă își exprimă dezacordul cu cei care consideră că petrecerea în mod plăcut a timpului liber (*loisir*-ul ****, cum este denumită în limba franceză) ar fi constituit o componentă și a civilizațiilor „preindustriale” și utilizează argumente proprii (dar puțin convingătoare) pentru a-și susține părerea că fenomenul, în esența sa, este specific „civilizației născute de revoluția industrială”.

Admițînd ca valabilă ipoteza că prima revoluție industrială stă la baza *genezei* nevoii de destindere și recreare ca fenomen de masă (în primul rînd datorită ritmului de muncă impus), folosirea în mod reconfortant a unei părți din timpul liber se impune, cu o forță deosebită, în condițiile utilizării, pe scară largă, a mașinilor automate, a extinderii cibernetizării proceselor de producție, a intensificării eforturilor pentru continua modernizare a cunoștințelor profesionale (inclusiv pentru a asigura o mai mare mobilitate în vederea schimbării profesiei).

Procesul de transformare a muncii într-o plăcere (așa cum au prevăzut fondatorii socialismului științific că se va întîmpla în comunism), proces realizabil în contextul modificărilor ce se vor produce în înseși condițiile de desfășurare a muncii, în durata timpului de muncă, dar și în concepția față de muncă a majorității sau chiar a tuturor oamenilor, nu va anula această necesitate. Dimpotrivă, utilizarea cît mai variată a timpului liber — cu pondere sporită în timpul zilei, săptămînii, anului și al vieții oamenilor — va concura la o autentică plăcere pentru activitatea profesională. În fapt, va avea loc diminuarea sau chiar înlăturarea diferenței modului în care se manifestă fiecare individ față de ocupațiile ce decurg din încadrarea sa într-o ramură a diviziunii sociale și față de îndeletnicirile și ocupațiile pe care le practică în afara acestei încadrări.

Actul reconfortării, specific epocii noastre, presupune, ca o premisă de bază, existența unui mediu corespunzător, cu condiții naturale capabile să ofere un aer cît mai curat, bun pentru a tonifica organismul uman. Or, în condițiile cînd urbanizarea, cu întregul său cortegiu de consecințe (poluarea atmosferei datorită dezvoltării diverselor industrii, aglomerația, creșterea zgomotului etc.) cunoaște o continuă amplificare, cele mai prietnice locuri se găsesc, îndeobște, în afara centrelor urbane, uneori chiar la distanțe de zeci și sute kilometri de acestea. În consecință, pentru a realiza reconfortarea este necesară deplasarea de la reședință spre anumite zone. Astfel, călătoriile în scopul menționat constituie, ele însele, forme concrete de manifestare a turismului, indicator principal de evidențiere a proporțiilor acestuia, ajungînd să dețină o pondere însemnată în traficul intern și internațional al diverselor țări.

Călătoriile turistice sînt amplificate, în proporții crescînde, de dorința unui număr tot mai mare de oameni pentru cunoașterea de locuri, monumente culturale și istorice, precum și pentru contactul direct cu creațiile generațiilor actuale. În viitor, este posibil ca astfel de călătorii să resimtă, în sens negativ, progresele pe care le vor înregistra mijloacele de informare audio-vizuale și în primul rînd televiziunea. „A sta în fotoliu — arată Mircea Malița — și a admira formele pline, neaplatizate ale coloanelor Partenonului, ale statuilor indiene sau ale copacilor tropicali înseamnă a înțelege mai bine lumea și istoria ei. Este posibil ca aducerea imaginii tridimensionale în casa noastră să scadă numărul turiștilor”⁶. Progresele mijloacelor audio-vizuale nu vor reduce desigur numărul călătoriilor de cunoaștere a lucrurilor „la fața locului”. Curiozitatea (rezultat direct și nemijlocit al ridicării nivelului mediu de cultură), și posibilitățile de deplasare, aflate la un nivel superior, comparativ cu situația actuală vor acționa cu forță

⁴ Gianni Toti, *Timpul liber*, București, Edit. politică, 1965.

⁵ Joffre Dumazedier, *Sociologie empirique du loisir*, Paris, 1974.

**** Termenul francezesc *loisir*, cu corespondentul său *leisure*, în limba engleză, derivă din latinescul *licere*, ceea ce înseamnă a fi permis, cu semnificația de alegere liberă a activităților.

⁶ Mircea Malița, *Cronica anului 2000*, București, Edit. politică, 1975, p. 68.

sporită în direcția creșterii călătoriilor turistice în interiorul țării și peste graniță. „Turismul — arată Marcel Breazu — se situează astăzi, cred, printre celelalte «mass-media» ca unul din mijloacele de «formare» a omului contemporan, unul dintre cele mai importante și mai eficiente”⁷.

Privind în mod complet realitatea, este necesar să arătăm că turismul se impune nu numai dintr-o necesitate, ci și din dorința oamenilor de a-și îmbogăți viața. Datorită progresului tehnic, în multe țări ale globului a fost depășit „pragul unei existențe mizere, agonizantă”, al asigurării hranei minimale și au apărut aspirații spre modalități mai rafinate de trai.

Referindu-se la distincția pe care o face francezul Jean Fourastié între nivelul de viață și felul de viață, Mircea Malița arată că: „Există incontestabil o creștere a nivelului de viață, dar de un timp încoace progresul în genul de viață cunoaște o deplasare și anume spre alegerile și înclinațiile mai rafinate ale oamenilor”⁸.

Pe baza celor arătate se poate desprinde concluzia că, în prezent, în țările aflate pe trepte mai înalte ale dezvoltării economice, calitatea vieții ***** presupune, ca o componentă obligatorie, reconfortarea, recrearea, practicarea de ocupații neprofesionale, călătorii pentru cunoaștere etc., ceea ce înseamnă — între altele — beneficierea de turism. Evident, astfel de cerințe pot fi îndeplinite numai în condiții date, condiții de care dispune, în anumite proporții, populația din țările dezvoltate din punct de vedere economic.

Aspectele semnalate au devenit evidente și în țara noastră. Deși, în privința nivelului economic, România se află încă în stadiul de țară în curs de dezvoltare, turismul intern a luat proporții însemnate. Potrivit datelor statistice, în 1978, numărul persoanelor care au beneficiat de odihnă sau de tratament a ajuns la peste 1,8 milioane, fiind de peste 9 ori mai mare decât în 1950 și de peste patru ori superior comparativ cu anul 1960⁹. Prin adăugarea numărului de elevi care și-au petrecut o parte din vacanța școlară în tabere, al preșcolarilor din colonii, precum și al persoanelor care au făcut excursii în grupuri organizate sau cu autoturismul propriu, s-a ajuns — conform unor estimări — la aproximativ 9 milioane de oameni.

Dobîndind un anumit loc în condițiile de viață ale unui număr important din populația țării noastre, turismul tinde să ia proporții tot mai mari datorită modificărilor pe care le cunosc o serie de factori, și în primul rând cei care joacă rolul de cauze efective, mobiluri nemijlocite ale destinderii, recreării, dorinței de a vedea obiective culturale, istorice și economice. Dintr-o asemenea categorie de factori fac parte: a. fenomenul de stress, aflat în creștere datorită accentuării gradului de urbanizare, cu tot ce antrenează acest proces și mai ales datorită ritmului rapid în care au loc prefacerile în lumea contemporană, acestea impunând un anumit efort de adaptare *****; b. modificarea raportului dintre consumul de energie fizică și psihică în favoarea celei din urmă, ca rezultat al dezvoltării tehnicii și tehnologiei în toate sectoarele de activitate *****; c. creș-

⁷ Marcel Breazu, *Arta de a fi turist*, București, Edit. sport-turism, 1976, p. 7.

⁸ Mircea Malița, *Idel în mers*, București, Edit. Albatros, 1975, p. 165.

***** Sintetizînd anumite puncte de vedere, am putea arăta că, în fapt, conceptul de calitate a vieții include, în principal: 1. condițiile de muncă și durata activității profesionale; 2. cantitatea, diversitatea și calitatea bunurilor materiale și a serviciilor de care se poate bucura populația unei țări; 3. condițiile care răspund nevoilor spirituale; 4. timpul liber, destinat unor activități neprofesionale și modul de utilizare a acestuia; 5. libertățile și drepturile cu caracter politic; 6. calitatea mediului ambiant. Printre autorii care au acordat atenție acestui concept, putem cita pe americanii D. C. Harland, R. Ontell și M. Strong, cehul J. Filepeș, sovieticul B. Boldirev și românul Pavel Apostol; acesta din urmă a elaborat lucrarea, *Calitatea vieții și explorarea viitorului*, București, Edit. politică, 1975.

⁹ A se vedea *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România 1979*, p. 597.

***** Referindu-se la condițiile de adaptare specifice unor țări cu un grad ridicat de dezvoltare economică, americanul Alvin Toffler scria în lucrarea sa *Șocul viitorului* (București, Edit. politică, 1973): „Atunci cînd ne modificăm stilul de viață, cînd stabilim și rupem relațiile cu alte lucruri, alte locuri și alți oameni, cînd ne mișcăm neobosiți în mijlocul acestei societăți cu structuri bine definite, cînd asimilăm informații și idei noi, ne adaptăm, trăim. Și totuși, există granițe precise care nu trebuie depășite, elasticitatea noastră nu este infinită. Pentru fiecare reacție de orientare, pentru fiecare reacție de adaptare plătim un anumit preț, mecanismele fizice uzîndu-se puțin cîte puțin pînă se ajunge la o deteriorare perceptibilă a țesuturilor (op. cit., p. 328—329).

***** Referindu-se la tendințele pe care le va cunoaște tehnica în viitor și în consecință activitatea umană, Mircea Malița făcea următoarele aprecieri: „O consecință a acestui proces al abstractizării muncii constă în schimbarea proporției de contribuție fizică și de aport mintal în muncă. La un pol se află munca eminent fizică a începuturilor, la celălalt munca exclusiv mintală a viitorului. În anul 2000, indicatorul se apropie din ce în ce mai mult de cazul limită al proprietății absolute a inteligenței. Sediul muncii umane devine creierul. Participarea mușchilor și organelor de simț devine neglijabilă” (*Cronica anului 2000*, p. 221).

ierea interesului pentru a cunoaște realitatea prin contactul direct, interes dependent de gradul mediu de cultură, în continuă ridicare.

Manifestarea turismului ca fenomen de masă presupune nu numai apariția nevoii de recreare, reconfortare, de cunoaștere—prin contactul direct—a diverselor obiective culturale istorice etc., ci și existența unor *condiții favorizante*, care să permită transformarea *nevoii respective în cerere reală*. Unele din aceste condiții, cum ar fi un anumit nivel al veniturilor personale, creșterea timpului liber, dezvoltarea și modernizarea căilor și mijloacelor de transport, crearea și diversificarea bazei materiale de cazare, de tratament, alimentație publică și de agrement, reprezintă premise cheie pentru activitatea turistică, ele propulsind direct această activitate. Altele, între care ușurarea adusă muncii casnice, subvenționarea unei părți din cheltuieli de către instituții sociale (indeobște, în cazul odihnei și tratamentului), facilitățile acordate în unele luni ale anului (în special în extrasezonul turistic), climatul politic etc. au influențat și influențează, într-o măsură mai mare sau mai mică, amploarea și intensitatea fenomenului turistic. Așadar turismul, ca element relativ nou al calității vieții, presupune, între altele, ca unele elemente, cu statut vechi în cadrul condițiilor de trai, să atingă un anumit grad de dezvoltare.

Viața arată, cu prisosință, că deplasările în scopuri turistice au apărut și apar ca un capitol al bugetelor de familie după ce au fost sau sînt satisfăcute nevoile vitale de hrană, îmbrăcăminte, adăpost etc., deci la un anumit nivel al *veniturilor personale*. După ce și-au „cîștigat” însă o poziție, ele se statornicesc cu putere și cererea corespunzătoare cunoaște, cel puțin între anumite limite ale veniturilor personale, un *coeficient de elasticitate ridicat*. Este grăitor în acest sens însăși faptul că, în ciuda fenomenelor negative manifestate cu putere în economia mondială cu începere din 1974, turismul internațional a înregistrat, cu excepția unui singur an, o creștere continuă, ajungînd ca, în 1978, să totalizeze circa 260 de milioane de sosiri, față de aproximativ 240 de milioane în 1977 și de 219 milioane în 1976.

Timpul liber, ca una din variabilele independente ale ecuației avîntului în turism, dă imaginea duratei posibile a oricărei deplasări turistice. Acest timp se află, așa cum o demonstrează realitatea, într-o strînsă dependență de nivelul productivității muncii; în consecință, orice cucerire realizată pe planul productivității muncii la nivelul întregii societăți devine — mai ales în societatea socialistă — o premisă pentru creșterea timpului liber din fiecare zi, săptămîină, an sau viața oricărui om. Or, cum acest proces reprezintă însă și substanța progresului economic, înseamnă că mărirea timpului liber reprezintă un fenomen „inexorabil” al viitorului; realitățile pe care le trăim astăzi ne pun în situația de a simți direct un asemenea fenomen ca rezultat al introducerii treptate a duratei săptămînii de lucru.

Cum turismul, spre deosebire de alte forme de petrecere în mod plăcut a timpului liber, implică deplasarea în spațiu, satisfacerea cererii de prestații turistice a devenit posibilă ca efect al dezvoltării căilor și mijloacelor de transport și, în primul rînd, al celor rutiere. Cu ajutorul mijloacelor de transport, cuplul venituri personale sporite — timp liber a născut și alimentează în prezent, în special în sezonul cald, adevărate exoduri spre zone, localități, stațiuni și puncte de interes turistic. Creșterea numărului de autoturisme proprietate personală (de la 13,7 la 1 000 locuitori, în 1975, la 19,0 în 1977, 22, 2 în 1978 și la 28,0 în 1980), precum și a numărului de mijloace de transport public a mărit accesibilitatea populației autohtone la cele mai diferite destinații turistice din țară și din străinătate.

Cu toate că unele probleme apărute în domeniul asigurării cu carburanți au stîrnit — în mod justificat — îngrijorare și atitudini restrictive în rîndul factorilor de decizie din multe țări, soluțiile tehnice aflate în stadiul experimental, ca și cele ce vor fi descoperite, vor acționa în sensul dezvoltării mijloacelor de transport, astfel, că, și din acest punct de vedere, turismul are, după părerea noastră, perspective certe de amplificare atît în interior, cît și în exterior. Se va produce, fără îndoială, o modificare în participarea diverselor mijloace de transport la realizarea deplasării turiștilor spre locurile de destinație, și invers, transportul în comun (cu trenul, în primul rînd, cu autobuzele și cu autocarele), mai economic și mai puțin poluant, mărindu-și proporția într-o măsură însemnată. Spre asemenea consecințe a condus și conduce aplicarea prevederilor Decretului privind unele măsuri pentru raționalizarea consumului de carburanți și gospodărirea economică a parcului de autoturisme, decret adoptat de Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România la sfîrșitul lunii iunie 1979.

Satisfacerea, la un nivel superior, a cererii turistice — deosebit de nuanțată și de pretențioasă la toate capitolele de prestații (cazare, alimentație, tratament, agrement-divertisment) — presupune echiparea fiecărei destinații turistice cu o *bază materială* adecvată atît ca dimensiune

și structură, cit și sub aspectul confortului și al curățeniei. Nu trebuie uitat că, prin contactul cu această bază materială, turistul are încă un prilej de a-și dezvolta gustul estetic și de a-și rafina pretențiile.

O problemă care s-a pus și se pune în ceea ce privește amenajarea destinațiilor turistice este aceea referitoare la armonizarea elementelor adăugate cu condițiile naturale existente pentru a nu se deteriora calitățile care fac ca locurile respective să fie proprii turismului. În fapt, acest imperativ, odată îndeplinit, face ca turismul să dispună de posibilități reale pentru a-și putea realiza pe deplin funcțiile sale, pentru a-și aduce toată contribuția la asigurarea unei calități superioare a vieții. Menținerea nealterată a cadrului natural, păstrarea echilibrului ecologic asigură prosperitatea ființei umane nu numai biologic, ci și economic și social.

Realizarea ideală a rolului turismului în viața populației presupune, totodată, *serviciu de calitate superioară*. Satisfacția deplină a turistului rezultă din efectuarea unor servicii fără reproș în fiecare din compartimentele prestațiilor turistice. Caracteristica „produsului” turistic, alcătuirea acestuia dintr-o gamă relativ largă de servicii, dispuse într-o anumită succesiune, impun manifestarea unei înalte responsabilități pe tot traseul „fluxului tehnologic”. Lipsa de amabilitate, nepunctualitatea sau ținuta neingrijită a personalului în oricare stadiu al prestațiilor turistice, fără a mai vorbi de conținutul intrinsec al unor valori de întrebuințare (în cazul alimentației publice), se răsfrâng în mod defavorabil asupra satisfacției beneficiarului de turism și, în consecință, asupra contribuției turismului la asigurarea unei calități ridicate a vieții. De aici decurge necesitatea continuă ridicării a pregătirii profesionale și a generalizării normelor de etică la toți cei care lucrează în acest sector de activitate cu rol tot mai important în procesul dezvoltării multilaterale a personalității umane.

Înaintarea României pe drumul societății socialiste multilateral dezvoltate, însemnând acumulări cantitative, dar și schimbări calitative în toate compartimentele vieții economice și sociale, operează cu forță sporită asupra poziției turismului în ansamblul mijloacelor destinate ridicării nivelului de trai al populației. Pe lângă cuprinderea a noi și noi categorii ale populației, această formă de petrecere în mod plăcut și instructiv a timpului liber își va mări ponderea în ansamblul activităților neprofesionale, mai ales în extinderea așa-numitului turism cultural, de cunoaștere. Din acest motiv, atât pentru etapa 1981–1985, cit și pentru anii până în 1990, documentele Congresului al XII-lea al P.C.R. insistă, în mai multe rânduri, asupra dezvoltării tipurilor de activități și servicii care susțin practicarea turismului.

Premise pentru o teorie a fluxurilor de migrație

Dumitru Sandu

(Laboratorul de studii și cercetări sociologice)

1. Construcțiile teoretice referitoare la migrație sint constituite, în cea mai mare parte, din seturi de formulări cu grad de integrare relativ redus. Chiar și într-o construcție cu grad de elaborare relativ ridicat (în raport cu celelalte teoretizări din domeniul analizat) și cu o largă circulație, precum cea a lui Everett Lee¹, ipotezele sint prezentate ca și cum ar avea o egală im-

¹ Everett S. Lee, *A Theory of Migration*, în J. A. Jackson (ed.) *Migration*, Cambridge Univ. Press, 1969. Pentru o prezentare detaliată în limba română, vezi Aurel Drăguț, *Teorii despre migrație*, în „Viitorul Social”, nr. 1/1978, p. 137–140.

portanță pentru explicarea procesului; legăturile dintre diferitele regularități sint, de asemenea, puțin specificate².

O teorie care să funcționeze ca mecanism de cumulare a informațiilor noi din domeniu, la cele existente, nu poate fi concepută în afara unei integrări a formulărilor științifice; la rîndul ei, integrarea presupune o ordonare „pe verticală” — ierarhizarea formulărilor în funcție de capacitatea lor explicativă (cu precizarea corespunzătoare a statutului lor epistemologic), pe de o parte, iar, pe de altă parte, o ordonare „pe orizontală” — stabilirea relațiilor dintre formulări cu nivel de generalitate similar.

Încercăm în cele ce urmează precizarea unei modalități de integrare într-o teorie sociologică unitară a formulărilor rezultate din cercetările asupra migrației.

2. Formulări fundamentale în teoria migrației

Analiza calitativă a principalelor regularități ale migrației (începînd cu cele precizate de Revenstein în 1885—1889), înregistrate în cazul societăților pentru care industrializarea și modernizarea tehnico-științifică au avut și au un rol esențial în dezvoltarea economică, a condus la determinarea unor formulări fundamentale (principii explicative). Acestea sînt rezultatul unei sinteze inductive care se cere ea însăși „întărită” prin: raportare la teorii din alte domenii decît cel al migrației; raportare la regularități empirice pentru a testa capacitatea lor interpretativă.

I. Toate celelalte condiții fiind egale, fluxurile de migrație se constituie între sisteme sociale teritoriale (localități/zone) cu grade și/sau profile diferite de dezvoltare; volumul migrației este cu atît mai mare cu cît decalajele dintre sistemele sociale teritoriale (din punct de vedere al dezvoltării) sînt mai accentuate; sensul celui mai puternic flux de migrație este de la sistemul cu grad inferior spre cel cu grad superior de dezvoltare. (În continuare, în text, această formulare va fi desemnată prin *principiul diferențelor de dezvoltare*);

II. Toate celelalte condiții fiind egale, volumul și ritmul de desfășurare a fluxurilor de migrație dintre două sisteme sociale teritoriale sînt în raport de corelație inversă cu costurile economice și psihosociale pe care migranții le suportă prin schimbarea unității teritoriale de rezidență. (Pe scurt, această formulare va fi desemnată prin *principiul costurilor*);

III. Toate celelalte condiții fiind egale, cu cît interacțiunea dintre două sisteme sociale teritoriale este mai intensă, cu atît fluxurile de migrație dintre aceste sisteme au un volum mai mare (*principiul interacțiunii*).

Cele trei principii sînt relativ independente, în sensul că fiecare din factorii menționați — diferențele de dezvoltare, costurile migrației și interacțiunea dintre populații din arii teritoriale diferite — pot acționa independent în determinarea comportamentului de migrație al populației.

Această condiție a independenței factorilor este cel mai puțin respectată în raportul dintre principiul costurilor și cel al interacțiunii. Cu toate acestea, cele două formulări sînt ireductibile, una în raport cu cealaltă: a. Interacțiunea între localități sau zone este în relație inversă cu numai o componentă a costurilor de migrație, respectiv costurile de comunicare dintre localități (măsurate prin consum de resurse de timp, resurse financiare etc.). Costurile de migrație, legate de procesul de dezintegrare-integrare de la locurile de plecare și, respectiv, de sosire ale migranților, nu mai sînt însă în mod necesar legate de interacțiunea dintre sistemele sociale locale. (Existența la locul de sosire a unui grup de rude, spre exemplu, poate contribui la reducerea costurilor de integrare ale migrantului; evident, existența rudelor la destinație nu este legată în mod necesar de interacțiunea dintre localități sau zone); b. Nu în toate cazurile semnificația interacțiunii dintre localități / zone este interpretabilă în termenii „costurilor” (principiul II). Uneori, interacțiunea dintre localități sau zone contribuie la creșterea volumului / ritmului de migrație prin reducerea costurilor psihosociale ale migrației, în special. Alteori însă, această interacțiune influențează asupra fluxurilor de migrație prin intermediul tensiunilor pe care le stimulează sau le reduce în sistemul social de plecare sau de sosire. Corespunzător, în

² Un grad de integrare mult mai ridicat îl are teoria lui Julian Wolpert, referitoare la unul din aspectele particulare ale migrației — decizia de migrație: *Behavioral Aspects of the Decision to Migrate*, în George Demko, Harold Rose, George Schnell (eds) *Population Geography. A Reader*, New York, McGraw-Hill Book Company, 1970.

astfel de cazuri, migrația apare ca proces cu funcție de feed-back negativ sau pozitiv pentru sistemele sociale locale între care se desfășoară.

Existența sau neexistența fluxurilor de migrație este legată în special de acțiunea conjunctă a diferențelor de dezvoltare și a interacțiunii dintre localități sau zone (principiile I și III).

3. Concepte fundamentale

Referitor la conceptul de *dezvoltare social-economică*, implicat în formularea I, apreciem că nu există un proces de dezvoltare, ci multiple procese de schimbare socială (urbanizare, industrializare, revoluție științifică și tehnică etc.) care au și funcții de dezvoltare (dar nu exclusiv astfel de funcții).

Funcția de dezvoltare a proceselor de schimbare socială se referă la toate acele consecințe ale respectivelor procese care, direct sau indirect, contribuie la îmbunătățirea calității vieții oamenilor. *Calitatea vieții* desemnează varietatea, gradul de adecvare și cantitatea valorilor (incorporate în bunuri, servicii și relații sociale) de care oamenii pot dispune, ca membri ai unor grupuri sociale, pentru satisfacerea cerințelor lor. Prin conceptul de *calitate a vieții* se specifică finalitatea proceselor de dezvoltare („cu funcții de dezvoltare”).

Este de subliniat că prin *calitatea vieții* nu am desemnat, pur și simplu, „valorile de care oamenii pot dispune”, ci valorile de care ei pot dispune „în calitate de membri ai unor grupuri sociale”. Cu această specificare am introdus, implicit, elementul de „raportare la ceilalți”, comportamentul de raportare la grup: nu numai valorile de care pot dispune membrii unui grup social determină *calitatea vieții* lor, ci și raportul dintre valorile de care ei și membrii altor grupuri pot dispune. Această caracteristică a *calității vieții* este, în mod special, aptă să explice comportamentul de migrație; grupurile de referință sînt și grupuri în funcție de care migrantul potențial definește *calitatea vieții* din grupul de apartenență.

Aceste precizări asupra proceselor de dezvoltare și asupra *calității vieții* au fost făcute în legătură cu termenul de *grad de dezvoltare*, explicit introdus în una din formulările pe care le-am considerat fundamentale pentru teoria migrației. *Gradul de dezvoltare* economică, socială și culturală dintr-un grup social dat se referă la valorile (cantitative sau calitative) pe care, la un moment dat, le au toți acei factori care, direct sau indirect, determină *calitatea vieții* din acel grup. Cercetarea gradului de dezvoltare este echivalentă cu realizarea unei „secțiuni transversale” asupra unor procese de schimbare socială și cu evaluarea rezultatelor acestei secționări, din punct de vedere al unui model de *calitate a vieții*. Modelul de *calitate a vieții* folosit pentru evaluare poate fi cel care efectiv funcționează în grupul respectiv sau cel care funcționează la nivelul societății globale de care aparține acel grup, sau poate fi construit de către cercetător din elemente de proveniență diferită (din grupul cercetat, alte grupuri, societatea globală etc.).

Cea de-a doua noțiune fundamentală în teoria migrației — *costuri* — desemnează totalitatea valorilor care sînt consumate de un agent uman pentru realizarea obiectivelor sale („Valoare”, implicată atît în definirea *calității vieții*, cît și în definirea costurilor, se referă — în accepție sociologică — la toate acele activități sau produse ale activităților umane sau resurse naturale care contribuie la satisfacerea unor cerințe sociale care sînt deziderabile din punct de vedere social).

Migrație — cea de-a treia noțiune fundamentală în teoria de care ne ocupăm — se referă la procesul de schimbare a poziției unui individ sau grup în cadrul unui sistem social, prin intermediul schimbării sau părăsirii temporare a domiciliului stabil, respectiv a comunității locale de rezidență. Migrația este, deci, explicit definită ca formă de mobilitate socială. Desigur, operațional, pentru „decuparea” din realitate a fenomenului de migrație, schimbarea sau părăsirea temporară a domiciliului stabil este o caracteristică de identificare suficientă; *esența fenomenului nu este însă deplasarea geografică, între localități, ci schimbarea de poziție în spațiul social*. Definiția pe care o dăm migrației are ca premisă implicită afirmațiile: orice schimbare de domiciliu stabil între localități implică un fenomen de mobilitate socială; orice părăsire temporară și repetată, pentru muncă, a localității de domiciliu implică un fenomen de mobilitate socială; schimbarea poziției sociale este esențială, în majoritatea cazurilor, în sensul că este mai important pentru agentul uman care o suportă, decît schimbarea poziției geografice; altfel spus, deplasarea în spațiul geografic afectează *calitatea vieții* celor care migrează prin intermediul deplasării lor în spațiul social.

Desigur, diferența dintre poziția socială de la locul de plecare și cea de la locul de sosire are grade diferite de mărime de la un caz la altul; o astfel de diferență există însă în toate

cazurile de schimbare a domiciliului stabil³, deoarece trecerea de la o comunitate locală la alta echivalează cu trecerea de la un sistem social (local) la altul. Cum nu există două sisteme sociale identice, poziția socială a migrantului la locul de sosire poate fi similară cu cea de la locul de plecare, dar nu identică. Afirmatia este valabilă atât în cazul schimbării domiciliului, cât și în cazul părăsirii temporare și repetate a domiciliului (navetism).

Diferențele dintre poziția socială de la locul de plecare și cea de la locul de sosire ajung să fie resimțite de migrant sub aspectul unor costuri și beneficii care pot fi evaluate pentru fiecare din dimensiunile propriului său status sau pentru fiecare din atributele propriului său rol.

Cea de-a doua notă inclusă în definiția migrației — „schimbarea/părăsirea temporară a comunității locale de rezidență” — se cere, de asemenea, precizată. Uneori se consideră că, pentru a fi vorba de migrație și nu de simplă mobilitate teritorială, trebuie să existe o părăsire definitivă a domiciliului stabil, pentru o altă localitate. Se știe însă că, în unele cazuri, după o anume perioadă de timp, migrații revin la locul de plecare (migrație de revenire). Întrucât nu există (deocamdată) un criteriu operațional care să permită o predicție asupra celor care vor reveni, nu se poate ști nici care sînt cei plecați definitiv dintr-o localitate, din totalul celor plecați într-o anume perioadă. Ar exista alternativa de a considera migrații pe cei care pleacă pentru o perioadă îndelungată de timp din localitate; nu s-ar realiza, însă, decît o complicare în plus a problemei, deoarece ar fi de precizat durata perioadei necesare pentru a considera o persoană plecată din localitate, ca migrant. Din aceste motive, nu am inclus în definiția migrației specificări referitoare la schimbarea domiciliului („permanentă” sau „pentru o perioadă îndelungată de timp”).

Ca și celelalte forme ale migrației, navetismul implică schimbarea poziției sociale și deplasarea geografică; nu implică, însă, decît o părăsire temporară și repetată a localității de rezidență, în vederea exercitării unei alte ocupații în altă localitate. Navetismul este, deci, o formă de migrație pentru muncă, realizabilă prin părăsirea temporară și repetată (zilnic, săptămînal etc.) a localității de rezidență.

În realitatea socială există o multitudine de forme intermediare între schimbarea definitivă a domiciliului — nota distinctivă a migrației definitive, și părăsirea temporară și repetată a domiciliului (pentru muncă, în alte localități) — nota distinctivă a navetismului. Migrația de revenire, spre exemplu, este o astfel de formă intermediară, definită prin părăsirea temporară și nerepetată a localității de domiciliu; migrația sezonieră este, ca și navetismul, o părăsire temporară și repetată a localității de domiciliu; în cazul migrației sezoniere plecarea din localitate — ca moment și durată — este legată strict de un anume anotimp.

Domeniul de validitate al teoriei propuse îl constituie migrația „în flux”.

Emigrările dintr-o localitate sau zonă se fac fie „dispersat”, în foarte multe localități, în mod relativ discontinuu, volumul de emigranți fiind puțin diferențiat între localitățile/zonile de destinație, fie „în flux”, concentrat (într-un număr redus de localități), în mod relativ continuu, volumul de emigranți fiind puternic diferențiat între localitățile sau zonele de destinație. Similar, din punct de vedere al localității / zonei de sosire, se poate vorbi de emigrări dispersate și în flux. Obiectul analizei socioeconomice îl constituie migrația în flux. Formularea unor regularități ale migrației dispersate este posibilă, cel mult, pentru o analiză de tip psihosocial, dar nu pentru o analiză de tip sociologic.

Strict vorbind, calitatea de a fi „în flux” sau „dispersat” revine în primul rînd „cîmpurilor de migrație”, respectiv distribuției geografice a migrațiilor din punct de vedere al ariei de origine sau de destinație a migraților, și, în al doilea rînd, ritmurilor procesului de migrație. Desigur, deosebirea dintre un cîmp de migrație dispersat și unul concentrat este graduală, dificil de demarcat cu precizie. Cu cît, într-un caz dat, cîmpul real de migrație se apropie mai mult de tipul concentrat, cu atît este mai probabil că vor putea fi formulate regularități cu rol, descriptiv-explicativ pentru fenomenele din acel cîmp de migrație.

³ Schimbarea poziției sociale poate fi operațional recunoscută, între altele, prin schimbarea grupurilor de referință, de apartenență, în primul rînd, de neapartenență, în al doilea rînd, prin prezența unor probleme de integrare socială a migrantului. Există cazuri limită în care migrația implică o cantitate minimă de mobilitate socială. Spre exemplu: schimbarea prin căsătorie a domiciliului stabil între sate apropiate, în condițiile menținerii ocupației; naveta urban-rural efectuată de un profesor repartizat la o școală din rural. În primul caz, prezența mobilității sociale este de recunoscut în legătură cu schimbarea grupurilor de apartenență, de rudenie, a comunității de rezidență și a prezenței problemelor de integrare în aceste grupuri; în cel de-al doilea caz, naveta nu implică mobilitate ocupațională, dar implică integrarea parțială într-o nouă comunitate locală, precum și schimbarea unor grupuri de referință (prietenii, colegii etc.).

Demografia definește fluxul de migrație ca „număr total al deplasărilor efectuate în cursul unei perioade de la o zonă de origine comună către o zonă de destinație comună”⁴. Din punct de vedere sociologic sînt cunoscute (la nivelul literaturii pe care am putut să o consultăm) foarte puține din caracteristicile acestor fluxuri. Distincția propusă, dintre migrația în flux și migrația dispersată, este menită să orienteze cercetările tocmai în sensul determinării respectivelor caracteristici.

4. Contextul explicativ al formulărilor fundamentale

Formulările fundamentale menționate pot fi explicate, la rîndul lor, prin formulări care țin de alte domenii.

De ce diferențele de dezvoltare, costurile de migrație și interacțiunea dintre arii social-economice determină variabilitatea fluxurilor de migrație este explicabil prin formulări care țin, în special, de teoriile dezvoltării sociale și de teoriile comportamentului uman.

În societățile în care sînt declanșate procesele de industrializare și de modernizare a proceselor de producție (revoluția științifică și tehnică fiind componenta esențială a acestui proces) are loc o schimbare rapidă a raporturilor dintre principalele tipuri de activități sociale (producătoare de bunuri materiale, în primul rînd), a structurii acestor activități. Restructurările sînt resimțite la nivelul grupurilor sociale ca generatoare a unor noi cerințe funcționale. Astfel, pentru o societate pornită pe drumul industrializării, angajarea unui număr din ce în ce mai mare de muncitori în industrie este o astfel de cerință funcțională.

Activitățile social-umane nu sînt uniform distribuite în teritoriu; așa se explică faptul că restructurarea raporturilor dintre diferitele tipuri de activitate umană generează noi cerințe funcționale care nu sînt uniform resimțite în teritoriul unei societăți globale date. Fluxurile de migrație sînt un „răspuns social” la această inegală distribuire în teritoriu a unor cerințe funcționale. Deci, diferențele de dezvoltare dintre arii teritoriale generează fluxuri de migrație, tocmai pentru că există diferențe de manifestare în teritoriu a unor cerințe funcționale ale unei societăți date.

Includerea termenului de *cerință funcțională* în explicare ar putea genera — printr-o interpretare segmentară a teoriei propuse — o concluzie de tip funcționalist: „orice deplasare de populație de tip migrație este funcțională din punct de vedere social”. În interpretarea și explicarea fluxurilor de migrație trebuie avute în vedere toate cele trei principii explicative propuse. Astfel, la cererea socială de ocupare a unor noi locuri de muncă dintr-o localitate dată pot să răspundă un număr prea mare sau prea mic de migranți; mecanismele de contagiune socială, spre exemplu, pot duce la apariția unei imagini sociale neadecvate în raport cu oferta de locuri de muncă de la destinație; similar, obstacolele prea mari — create de distanță, ca să luăm un alt exemplu — dintre aria rezervor de forță de muncă și aria în care este solicitată forța de muncă pot duce la o satisfacere insuficientă a cererii de forță de muncă de la destinație.

Influența costurilor și beneficiilor asupra stabilității/mobilității este, la rîndul ei, explicabilă în termeni psihologici; se știe că una din regularitățile care reglementează comportamentul oamenilor este tendința lor de a acționa astfel încît să maximizeze „profiturile” și să minimizeze „costurile”, altfel spus, să ducă la un grad cît mai ridicat de satisfacere a nevoilor lor și la evitarea pe cît posibil a situațiilor în care li se refuză satisfacerea unora dintre nevoile personale sau de grup. Corespunzător, decizia de stabilitate/mobilitate rezidențială este luată și în funcție de acest tip de calcul. Subliniem că analiza cost-beneficiu asupra proceselor de migrație nu trebuie redusă la aspectele economice ale problemei; trebuie luate în considerație și aspectele psihosociale.

Interacțiunea dintre populații situate în arii social-economice diferite se realizează prin schimburi de bunuri, servicii, persoane sau informații/valori neincorporate în bunuri și servicii. În funcție de aceste categorii se poate face deosebirea dintre migrația care este asociată cu schimbul de bunuri și servicii dintre localități și migrația care este asociată cu schimbul de informații neincorporate în astfel de bunuri și servicii. Navetismul rural-urban este un caz tipic în care satul „dă” persoane, forță de muncă pentru oraș, iar orașul „dă”, în schimb, bunuri și servicii. Cel de-al doilea tip de migrație este legat, în special, de rolul așa-zisilor „migranți activi” (T. Hägerstrand) care au un comportament de căutare permanent, care realizează o selecție a situațiilor sociale posibil de obținut la destinație. Ei sînt cei care, de obicei, deschid un flux de migrație; informațiile pe care, ulterior, aceștia le furnizează celor de la locul de origine acționează ca stimulente în declanșarea fluxurilor de migrație. Migranții pasivi urmînd celor activi, nu se mai angajează într-o operație de căutare și selectare a posibilelor noi locuri de stabilizare.

⁴ Vl. Trebic, *Mică enciclopedie de demografie*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1975.

Sintetizând, se poate spune că teoria fluxurilor de migrație implică patru tipuri de factori (variabile):

I. Factori care determină natura și gradul diferențelor de dezvoltare și de interacțiune dintre arii social-economice diferite, precum și natura și mărimea costurilor de comunicare dintre respectivele arii. Pentru cazul societății românești contemporane, principalii factori incluși în această categorie sînt: industrializarea, revoluția științifică și tehnică, urbanizarea, cooperativizarea și modernizarea agriculturii;

II. Variabile care caracterizează diferențele de natură și de grad de dezvoltare și de interacțiune a grupurilor sociale teritorializate, precum și diferențele de cost al migrației între aceste grupuri;

III. Variabile latente, interpretative, care fac ca diferențele de dezvoltare, de interacțiune și de cost economic și psihosocial să fie semnificative pentru migrație, să determine variabilitatea caracteristicilor fluxurilor de migrație;

IV. Variabile definitorii pentru fluxul de migrație (volum, sens, ritmicitate etc.).

La nivelul contextului explicativ al formulărilor fundamentale apar trăsături specifice ale migrației, variabile de la un context socioeconomic la altul. Specificitatea proceselor pe care le-am grupat în „blocul” I de variabile ajunge să se reflecte asupra caracteristicilor blocului IV. Astfel, faptul că în condițiile societății noastre, industrializarea, urbanizarea, modernizarea agriculturii sînt procese planificate, controlate la nivel macrosocial, imprimă procesului de migrație o trăsătură similară de posibilă controlabilitate.

5. Regularități empirice și principii explicative

Interpretăm, în continuare, cîteva dintre cele mai „tari” regularități ale migrației, în termenii formulărilor fundamentale specificate.

Diferențe de dezvoltare. Principiul diferențelor de dezvoltare permite explicarea sensului și intensității migrației: din urban în rural (în anumite etape ale dezvoltării societății); din zone slab dezvoltate spre zone dezvoltate; între zone cu profile diferite de dezvoltare. În legătură cu acest ultim aspect sînt de menționat cîteva particularități ale contrafluxurilor de migrație. Contrafluxul migratoriu este înțeles fie ca „mișcare (migratorie — n.n.) care este în sens invers fluxului (migratoriu—n.n.) originar”⁵, fie ca mișcare în sens invers fluxului principal (cel mai puternic) dintre două arii social economice.

Dacă există o localitate de destinație D mai dezvoltată decît o localitate de origine O , asigurînd condiții de viață mai bune, este foarte probabil că fluxul de migrație cel mai puternic va fi dinspre O spre D . Diferențele de grad de dezvoltare dintre cele două localități nu exclud, însă, diferențele calitative de dezvoltare; în O se pot găsi, spre exemplu, locuri de muncă nu „mai bune” decît cele din D , dar diferite de acestea (în privința conținutului muncii, tipurilor de recompense asociate etc.). Dacă în D există persoane pentru care locurile de muncă din O sînt mai adecvate decît cele din D , atunci se va dezvolta un contraflux de la D spre O , format fie din migranți defnitivi, fie din migranți pendulatorii (navetiști).

În cadrul modelelor gravitaționale, predicția numărului de migranți schimbați între două arii este realizată prin luarea în considerație a populației cuprinse în respectivele arii⁶; cu cît acestea au un volum mai mare, cu atît numărul de migranți „schimbați” între cele două arii este mai mare. Ipotezele implicate într-un model gravitațional, precum cel al lui Zipf, sînt⁷: numărul celor care doresc să emigreze din O în D este direct proporțional cu populația din O ; numărul de „locuri libere” (de muncă, de locuit) din D este direct proporțional cu populația din D . Cea de-a doua ipoteză trimite direct la principiul diferențelor de dezvoltare, considerîndu-se, deci, că o localitate este cu atît mai dezvoltată cu cît are un număr mai mare de locuitori. Ulterior elaborării modelului Zipf a fost făcută precizarea că numărul de „locuri libere” pentru migranți (*vacances*) este proporțional cu populația unei localități atunci cînd există o migrație de „înlocuire”; crearea de noi locuri de muncă, într-o localitate în expansiune economică, nu mai este, însă, proporțională cu populația ei⁸.

⁵ Rex R. Campbell, Daniel Johnson, *Propositions on Counterstream Migration* in „Rural Sociology”, vol. 41, 1/1976, p. 129.

⁶ Vezi, spre exemplu, I. Measnicov, I. Hristache, Vl. Trebici, *Demografia orașelor României*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1977, p. 65.

⁷ Daniel Courgeau, *Les Champs Migratoires en France*, Institut National d'Etudes Démographiques, Cahiers nr. 58, P. U. F., 1970, p. 65.

⁸ D. Courgeau, *op. cit.*

Din ipoteza creșterii alometrice a orașelor (rata de creștere demografică a unui oraș este cu atât mai mare cu cât rangul său în rețeaua națională de localități urbane este mai mare) a fost derivată ipoteza că forța de atracție a unui oraș nu este direct proporțională cu mărimea sa demografică, ci cu rangul de mărime demografică pe care îl are în raport cu celelalte orașe ale țării⁹. Evident, și această regularitate ipotetică este interpretabilă în termenii aceluiași principiu al diferențelor de dezvoltare.

Costuri ale migrației. Cu cât distanța dintre localități sau zone este mai mare, cu atât este mai redus volumul fluxului de migrație dintre acestea. Variația inversă a migrației în funcție de distanță a fost pusă explicit în relație cu principiul „minimului efort”¹⁰.

Analizele întreprinse, în special de Theodore Anderson și de Torsten Hägerstrand, asupra modelelor gravitaționale ale migrației au pus în evidență faptul că importanța distanței în predicția și explicarea migrației este variabilă în funcție de o serie de factori. Autorii menționați au fost preocupați în special de aspectul tehnic al problemei: cum trebuie ponderat factorul distanță pentru a obține o cât mai bună predicție a migrației între două localități sau zone. Semnificația teoretică a principalelor lor concluzii tehnice ar putea fi sintetizată astfel: distanța dintre origine și destinație este cu atât mai importantă pentru volumul fluxului de migrație (= are consecințe mai puternice asupra acestuia) cu cât:

— aria de origine este mai izolată și mai mică sub raport demografic (sau este de profil rural);

— fluxul de migrație este declanșat de mai puțin timp. Cu cât crește durata contactului prin migrație dintre origine și destinație, influența distanței asupra volumului fluxului de migrație tinde să scadă. Distanța în sine este semnificativă pentru costurile materiale (de timp, financiare) ale migrației. Interpretările anterioare pun însă în evidență faptul că acțiunea costurilor materiale asupra migrației se conjugă cu: acțiunea altor tipuri de costuri — psihosociale, în special; acțiunea principiului diferențelor de dezvoltare. Să explicăm. Existența pe o perioadă mai lungă de timp a unui flux migratoriu permite transmiterea în aria de origine a mai multor informații despre aria de sosire, cristalizarea unor mecanisme de contagiune socială în declanșarea migrației; toate acestea reduc costurile psihosociale ale migrației și contribuie la diminuarea semnificației distanței, în calitate de obstacol pentru migrație.

Fără a intra în detalii, menționăm că principiul costurilor de migrație explică de ce „afinitățile etnice”¹¹, sau legăturile de rudenie¹² influențează asupra sensurilor fluxurilor de migrație. Aceluși principiu i se subsumează și ipoteza „inertiei cumulative” („cu cât o persoană rămâne mai mult într-o localitate dată, cu atât este mai mică probabilitatea de a părăsi această localitate”) sau, reversul ei, așa zisa ipoteză Petersen-Greenwood („Odată declanșată migrația, continuarea ei este semiautomată”)¹³, de asemenea în anumite cazuri, prin principiul costurilor psihosociale este explicabilă și migrația de revenire.

Întregul set de regularități referitoare la selectivitatea individuală a migrației este interpretabil în termenii principiului costurilor de migrație: persoanele care migrează mai mult sînt cele pentru care costurile de migrație sînt mai reduse, dat fiind poziția lor socială obiectivă; invers, persoanele cu tendință de stabilitate rezidențială crescută, sînt cele pentru care costurile de migrație sînt ridicate.

Diferențe de dezvoltare și costuri ale migrației. Migrația „în stadii” (din localitățile rurale spre orașele mici, și de aici în orașele mari, spre exemplu) este explicabilă atât prin

⁹ Charles jr. Stewart, *Migration as a Function of Population and Distance*, în „American Sociological Review” (A. S. R.), vol. 25, 3, 1960.

¹⁰ Zipf, *The P1P2/D Hypothesis: On Intercity Movement of Persons*, A. S. R., 11/1946, apud Theodore Anderson: *Intermetropolitan Migration: A Comparison of the Hypothesis of Zipf and Stouffer*, în „A. S. R.” vol. 20, 3/1955. Relația inversă a migrației cu distanța fusese anterior remarcată de Ravenstein (1885—1889), Theofil Anderson (1897), Jerneman (1927), E. C. Young (1928), Pareto (vezi Theodore Anderson, *op. cit.*), fără a apela explicit la principiul minimului efort. În 1910, Spiru Haret remarcă faptul că un fenomen, precum cel al „invadării orașelor de către locuitorii satelor, în țările industriale” este reglat ca mod de desfășurare de „principiul minimei acțiuni”: „fiecare corp social supus unei anumite forțe sociale și unor anumite legături, la mișcarea care cere cel mai mic consum posibil de forță vie”, *Mecanica socială*, București, Edit. științifică, 1969, p. 120—123.

¹¹ Oli Haweylyshyn, *Ethnic Affinity and Migration Flows in Postwar Yugoslavia*, în „Economic Development and Cultural Change”, vol. 26, 1 1977.

¹² P. Nelson, *Migration, Real Income and Information*, în „Journal of Regional Science” 1, nr. 2/1959, apud O. Haweylyshyn, *op. cit.* p. 104.

¹³ William Petersen, *Population*, third ed. New York Macmillan, 1975, p. 315.

diferențele de dezvoltare dintre aceste tipuri de localități, cit și prin costurile materiale și psihosociale pe care le implică migrația; este probabil că trecerea directă din rural în orașe mari implică, între altele, dificultăți de adaptare mai mari decât în cazul stabilizării temporare în orașe mici, dat fiind specificul diferențelor de mediu cultural dintre aceste tipuri de localități. De asemenea, eficacitatea „oportunităților intermediare”, de care vorbește S. Stouffer în explicarea migrației, este interpretabilă prin luarea în considerație, simultan, a principiilor diferențelor de dezvoltare și costurilor de migrație: emigrarea în localități intermediare între originea și destinația unui flux de migrație este explicabilă prin diferența de dezvoltare dintre aria de origine și cea intermediară; faptul că anumiți migranți preferă localitățile intermediare, celei „de destinație” (a fluxului) se datorește costurilor mai reduse pe care le implică emigrarea în localitățile „intermediare”.

Interacțiunea între zone/localități. Preponderanța navetismului în raport cu migrația, în cadrul schimbului de persoane dintre localități/zone, este explicabil prin nivelul ridicat al interacțiunii dintre acestea și prin costurile relativ reduse ale deplasării pendulatorii ale populației (în raport cu cel al deplasării definitive).

Regularitățile referitoare la selectivitatea comunitară a migrației sînt interpretabile în termenii tuturor celor trei formulări fundamentale menționate: comportamentul de migrație diferențiat al localităților rurale din aria de convergență social-economică a unui oraș, spre exemplu, este generat de raportul diferit dintre acestea și centrul de convergență, din punct de vedere al dezvoltării și interacțiunii, precum și al costurilor inegale pe care le implică emigrarea în respectivul centru urban.

Dintre regularitățile procesului de migrație, cele care se subsumează principiului interacțiunii au fost cel mai puțin analizate, în pofida faptului că în legătură cu acest principiu se face introducerea abordării sistemice în teoria migrației¹⁴.

Pentru trecerea de la „premise pentru” la o „teorie a migrației” se impune, în continuare, un efort de analiză a unui număr cit mai mare de regularități empirice din perspectiva principiilor explicative formulate; eventualele neconcordanțe, incapacitatea principiilor respective de a explica anumite regularități, toate acestea vor duce fie la reformularea principiilor, fie la elaborarea unor noi formulări fundamentale. De asemenea, rămîne de specificat contextul explicativ al formulărilor fundamentale, în funcție de etape, de caracteristici ale unor contexte social-politice particulare, în funcție de etapele de dezvoltare ale diferitelor societăți.

¹⁴ Pentru o tratare strict demografică a unui „sistem de migrație”, vezi George Hillery, jr, James S. Brown și Gordon Dejong, *Migration Systems of the Appalachians: Some Demographic Observations*, în „Rural Sociology”, vol. 30, 1/1965.

Timpul social istoric

Georgeta Todea

Institutul Politehnic București

Timpul este un flux permanent care anunță ceea ce este în curs de a se face și desface, ceea ce este și nu este; desemnează ceea ce este, *durata* și *coexistența*, ceea ce vine, *succesiunea* precum și *ritmul* acestei succesiuni. Timpul flux neconținut de obiecte neliniștite, care apar și dispar, dă naștere fără răgaz unor noi procese, nu se reduce în schimb la aceasta. El apare ca formă internă de structurare a mișcării existenței, dîndu-se posibilitatea să „distingem între mai multă sau mai puțină mișcare”. Acest aspect îl avea în vedere Aristotel, cînd afirma că „timpul este numărul mișcării”¹, sau Émile Picard care afirma că timpul este măsura mișcării pentru că măsurăm timpul cu ajutorul mișcării și mișcarea cu ajutorul timpului. Numai agitația permanentă sau, cum se exprimă Fr. Engels, „schimbarea în genere” a obiectelor și proceselor, influențarea lor reciprocă sau neliniștea existenței anunță curgerea timpului. „Schimbarea există în timp și prin timp. Și pentru că este altceva decît schimbarea — spunea Fr. Engels —, timpul poate fi măsurat prin schimbare, căci pentru a măsura este nevoie totdeauna de ceva distinct de ceea ce urmează să fie măsurat”².

¹ Aristotel, *Fizica*, partea I, Cartea a 4-a, București, Edit. științifică, 1966.

² Fr. Engels, *Anti-Dühring*, cap. *Filozofia naturii, timp și spațiu*, București, E.I.P.L.P., 1955, p. 63.

Timpul există în sine numai ca abstracție, categorie de maximă generalitate, ce cuprinde în interioritatea sa însușirile general comune tuturor relațiilor temporale, formă de existență atât a obiectelor materiale, cât și a faptelor de conștiință. Ontic, există printr-o pluralitate de relații, specifice fiecărui domeniu de existență. Universul există prin sisteme de sine stătătoare care se structurează și destrucurează, deosebindu-se între ele prin structura și legitatea lor, fapt care explică de ce fluxul permanent îmbracă forme specifice. Spre deosebire de filozofia bazată pe fizica prerelativistă ce postula existența unui timp absolut universal, fiind independent de obiectele în mișcare, în concepția contemporană timpul apare intim legat de mișcare, anunțând atîta timp local cîte mișcări și cîte spații există. De la concepția newtoniană ce oferea o imagine metafizică a timpului înțeles ca durată pură „fără relații cu lucrurile exterioare”, identică cu ea însăși, s-a ajuns, grație lui Einstein, la înțelegerea dialectică a dependenței timpului de obiectele aflate în mișcare. Aceasta ne permite să formulăm teza caracterului relativ al timpului în funcție de multiplele procese materiale pe fondul înțelegerii caracterului absolut al timpului privit drept condiție fundamentală a oricărei existențe aflată în mișcare. Fundamentarea acestei teze poate fi găsită la Fr. Engels, după care „formele de bază ale oricărei existențe sînt spațiul și timpul, și o existență în afara timpului este o absurditate tot atât de mare ca și o existență în afara spațiului”³.

Raportîndu-se la evenimente concrete cu însușiri și proprietăți diferite, timpul îmbracă o multitudine de ipostaze, din care amintim următoarele: *timp astronomic*, în cadrul căruia se diferențiază un *timp universal* dat de mișcarea de rotație a pămîntului în jurul soarelui, dîndu-ne perioada de un an, și un *timp al efemeridelor*, dat de mișcarea de rotație a pămîntului în jurul axei sale dîndu-ne perioada de o zi⁴.

Timpul biologic, caracteristic întregii lumi vii, se referă la durata, periodicitatea și ritmul proceselor biologice. Fiecare organism viu are capacitatea de a măsura timpul, ceea ce îi determină pe unii cercetători să vorbească de existența unui ceasornic biologic la plante și animale și să caute mecanismul de distribuție al frecvențelor, adică analogul ansamblului cu roți dințate din ceasornicele mecanice.

Timpul psihologic, ipostază temporală proprie fiecărui individ ce desemnează trăirile subiective, evenimentele sufletești prin care acesta se angajează în dialog permanent cu realitatea exterioară. Este de natură subiectivă pentru că depinde de structura sufletească a fiecărui individ. Dar el nu există în sine, nu este o formă apriorică a sensibilității noastre, ci se raportează permanent la realitatea exterioară, fapt care subliniază obiectivitatea trăirilor psihice.

Timpul social istoric. Definirea acestei ipostaze temporale este condiționată de înțelegerea specificului societății ca unitate dialectică între obiectivitatea umanizată și subiectivitatea materializată. Societatea, spre deosebire de natură, nu este numai o determinare existențială, obiectivă, ci implică în structura sa intimă și o realitate subiectivă, necesară în orientarea și transformarea praxisului. Timpul social istoric al existenței umane obiectivate se inter-pune între timpul obiectiv, condiție generală a existenței naturale, și timpul psihologic, ca răsfrîngere subiectivă, condiție de constituire a ideilor, concepțiilor, teoriilor, sentimentelor și trăirilor omenești.

Obiectivitatea este smulsă eternității și transformată în subiectivitate cu o altă măsură a timpului, iar subiectivitatea, realizîndu-se, se obiectivează în valori perene, înfruntînd eroziunea și ireversibilitatea timpului, năzuind spre eternitate. De aceea, timpul social apare ca interferență între obiectivitate și subiectivitate, între timpul obiectiv, omogen, ireversibil și timpul psihologic eterogen și reversibil.

În această viziune, timpul social nu apare ca o determinare abstractă, omogenă, un cadru exterior de existență, ci este o determinare internă, concretă, o dimensiune fundamentală a modului de ființare a sistemelor sociale.

Teoria relativității a lui Einstein care pune în evidență dependența proprietăților temporale ale diverselor sisteme de conținuturile lor materiale este semnificativă în acest context. În perspectiva conținutului ei, subliniem relația dintre durata, ritmicitatea fenomenelor sociale și tipul de relație de producție determinată de un anumit nivel de dezvoltare a forțelor de producție. Structura economică a unor formațiuni social-economice ne arată de ce pe o anumită treaptă de dezvoltare se poate vorbi de accelerarea sau progresul fenomenelor sociale, iar pe o altă treaptă de dezvoltare de regresul acestora. Factorul subiectiv, care exercită o funcție deosebită în desfășurarea obiectelor și proceselor, poate interveni în anumite momente obiective în organizarea și direcționarea ritmului și intensității proceselor sociale. În măsura în care interesele unei clase nu coincid cu mersul obiectiv al dezvoltării sociale, se imprimă un ritm lent și fragmentar de dezvoltare, pentru ca acestea să se poată menține la putere. Dimpo-

³ *Ibidem*, p. 62.

⁴ Alexandru Lungu, *Orologiile biologice*. București, Edit. științifică, 1968, p. 1-15.

trivă, forțele sociale progresiste imprimă un ritm rapid de dezvoltare datorită concordanței dintre interesele acestora și sensul necesității istorice. Unitatea dintre planul exterior și interior, însușirea și trăirea psihică a faptelor exterioare explică în societatea noastră socialistă ritmul rapid de dezvoltare a tuturor domeniilor economiei naționale, precum și desfășurarea timpului în direcția afirmării sale ascendente. În acest context, putem vorbi, ca și Marshall Mc Luhan în *Understanding Media*, de un timp social dilatat ce vizează ritmul lent și fragmentar specific forțelor retrograde și de un timp social comprimat ce desemnează evenimentele care se desfășoară într-un ritm rapid și unitar caracteristic forțelor progresiste.

Timpul social prezintă o diversitate de ritmuri și circuite specifice fiecărui nivel structural, fapt care atestă structura sa deosebit de complexă. Specificul societății, ca formă superioară de mișcare a existenței, face ca durata, succesiunea și ritmicitatea fenomenelor sociale să cunoască particularități specifice.

Formele de organizare umană, ce merg de la forme mai restrinse, microstructurale, la forme mai largi, macrostructurale, înregistrează ritmuri diferite de desfășurare, ce anunță calendare și orare diferențiate. Teza este valabilă și pentru ramurile economiei naționale, întrucât se observă, atât sincronic, cât și diacronic, că unele cunosc o preponderență și o ritmicitate accelerată în raport cu alte ramuri. Astfel, în țara noastră, în trecut, agricultura ocupa un loc și avea un ritm deosebit în raport cu industria; unele ramuri industriale, ca cea ușoară față de altele, industria grea. Sau astăzi, în cadrul societății socialiste multilateral dezvoltate, lupta dintre vechi și nou cunoaște forme diferite de manifestare.

Diferă însuși ritmul de dezvoltare a forțelor de producție, elementul cel mai mobil și revoluționar al modului de producție, de ritmul relațiilor de producție, care sînt mult mai constante; formele suprastructurale apropiate de baza economică, politicul și juridicul au ritmuri diferite de formele îndepărtate de bază, care înregistrează schimbările survenite în societate prin intermediul celor dintii; filozofia marxistă în raport cu cea nemarxistă, datorită receptivității ei pentru mobilitatea practicii social-istorice și a problematicei cunoașterii umane, în disponibilitatea pentru stabilirea unui dialog cu alte curente de idei, în capacitatea ei de a fi obiectul propriei sale perfecționări continue.

În acest context, amintim și de aparatul instituțional care prin activitatea sa creează o anumită stare de spirit favorabilă schimbării întregului ritm al vieții sociale. Durkheim, în *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, vorbește de un timp instituțional legat de memoria colectivă a societății. El pune accentul pe rolul serbărilor, al ceremoniilor care întrein socialitatea, întrucât îi pune în contact pe oameni, dispersați material și psihologic, schimbînd întregul ritm al vieții sociale. Rolul activ al instituțiilor suprastructurale este, însă istoricește determinat de natura bazei economice, pe temeiul căreia apar și se dezvoltă și pe care o reflectă. El depinde, totodată, și de conținutul de clasă al ideilor și instituțiilor respective, de raportul dintre interesele de clasă pe care le promovează și cerințele legilor obiective ale progresului social. Astfel se explică particularizarea diferită a rolului instituțiilor suprastructurale în modificarea ritmului de dezvoltare a întregii societăți. Pe măsura progresului social, a creșterii rolului maselor în istorie, se accentuează rolul instituțiilor, prin amploarea, profunzimea și implicațiile lor. Ele sînt chemate nu numai să modifice pozitiv sau negativ, ci să și motiveze, totodată, atracția sau antagonismul față de volumul vieții sociale, care îi este impus individului de către societate sau de grupul în rîndul căruia se află. Ele au rolul de a pregăti oamenii în vederea adoptării și a exercitării unui rol eficient în societate. În formațiunea socialistă, aparatul instituțional intervine în direcționarea circuitelor sociale pe drumul progresului, în echilibrarea pulsațiilor temporare. Aceasta asigură „continuitatea omogenă a timpului”, întrucât caracterul de sistem al societății face ca toate elementele întregului să „coexiste totdeauna în același timp, în același prezent”⁵ și să fie „contemporane unele față de altele în același prezent”. Dimpotrivă, decalarea temporală existentă între diferitele niveluri structurale, pe anumite trepte de dezvoltare socială, explică de ce elementele întregului nu există în același timp, creînd disproporții între laturile sistemului.

În acest context, înțelegem semnificația deosebită a indicațiilor trasate de a dezvolta proporțional și echilibrat toate ramurile economiei naționale, de a repartiza forțele de producție pe întreg teritoriul țării, lichidînd unele rămîneri în urmă. Astfel, pînă în 1980 se urmărește preponderența industriei în economia tuturor județelor, proces care se va intensifica la orizontul anilor 90. Acest obiectiv are semnificație economică, deoarece se vor crea condiții favorabile pentru valorificarea mai bună a resurselor naturale, pentru folosirea mai fructuoasă a forțelor de muncă. Dar are și o semnificație socială, întrucât dezvoltarea industriei va antrena extinderea învățămîntului, a vieții culturale, creșterea gradului de urbanizare, adică se creează

⁵ Constantin Borgeanu, *Eseu despre progres*, col. „Biblioteca de filozofie și sociologie”. București, Edit. politică, 1969, p. 101.

suportul material și spiritual pentru dezvoltarea la același nivel a tuturor ramurilor economiei naționale⁶.

Partidul, centrul vital al întregului nostru sistem social, asigură funcționarea întregului angrenaj al orinduirii socialiste, contribuind la creșterea ritmului de dezvoltare a fenomenelor sociale, la scurtarea duratei lor de existență, la micșorarea ciclului de modernizare. Ritmul accelerat al schimbării care transformă uneori realitatea într-un fel de „caleidoscop ce semnifică continuu” afectează toate condițiile și relațiile vieții umane, raporturile noastre cu lucrurile și cu întregul univers de valori. Ființa umană, în acest context, este obligată să găsească permanent noi modalități de adaptare și organizare a vieții și activității la ritmul trepidant al transformărilor sociale. Modul de a ieși în lume al individului se modifică paralel cu tendința de accelerare a ritmului vieții, cu revoluționarea timpului lumii psihice care-l schimbă și felul de simțire și evaluare a timpului. În acest context, există după părerea noastră, două mari mutații ale timpului social istoric: a. densificarea cultural-axiologică sau civilizațioară, care se poate proba prin date semnificative, uneori șocante. Astfel, în lumea tumultuoasă a secolului al XX-lea, ritmul de dezvoltare a cunoștințelor și puterii omului a crescut de așa natură, încît se constată că „în ultimii ani cuantumul cunoștințelor umane s-a dublat”, în „lume se află azi mai mulți savanți creatori decît a avut omenirea în tot cursul existenței sale”, „timpul care desparte o descoperire fundamentală de aplicările ei practice se scurtează enorm”. Explozia informațională, care este o caracteristică a epocii noastre, ridică probleme deosebit de importante pentru asimilarea, stăpînirea și răspîndirea cunoștințelor, dar și cu consecințe deosebite pentru dezvoltarea culturii și învățămîntului. De asemenea, în țara noastră, se evidențiază acest proces și prin ritmul intens de dezvoltare industrială a țării, în așa fel, încît întreaga producție din 1968 se realizează numai în 24 de zile. Aceasta stimulează dezvoltarea tuturor ramurilor economiei naționale, creșterea volumului de investiții, a volumului comerțului exterior și deci afirmarea noastră printre țările avansate din lume; b. Timpul social istoric, dens în fapte de civilizație, este legat de ritmurile sporite ale mersului istoric, mai ales pe linia scrutării și prospectării viitorului. „Evoluția conștiinței de sine însuși” și „evoluția stăpînii pe sine însuși” a comunității umane, fără să ignore trecutul, este clădită azi pe proiecția în viitor, care, în forme specifice, se constituie ca o dimensiune a epocii noastre. Sub aspectul prospectării viitorului, a proiectării de către conștiință a propriilor ei scopuri distingem de-a lungul istoriei trei etape distincte, conștiința că orice schematizare își are limitele ei:

1. Anticiparea viitorului, fie prin consultarea oracolelor (care vizau evenimentele din viitorul apropiat), fie prin recomandarea întoarcerii la trecut, văzut ca o fază de lumină și de aur a societății. Chiar în zorii epocii moderne, unii gînditori erau dispuși să vadă idealul de perfecțiune în antichitate, într-o anumită epocă de aur a stărilor originare. Semnificativ este faptul că unii reprezentanți ai clasicismului francez, care prin propria lor operă ar fi putut demonstra schimbări inovatoare în artă, s-au situat pe poziția anticilor. Fontanelle, care a adus o contribuție hotărîtoare la elaborarea concepției iluministe asupra progresului, afirmă că „în artă, anticii pot fi doar egalați, dar nu și depășiți”. Ideea după care arta antică reprezintă perfecțiunea era atît de puternică, încît la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, doamna D. Staël, adepta unor schimbări artistice, este nevoită, în fața criticii, să afirme că poezia grecilor nu fusese nici depășită, dar nici egalată de moderni⁷. Proiectarea mitică este atît de răspîndită, încît chiar astăzi unii gînditori sînt dispuși să vadă în ea reflexul desfășurării reale a existenței și a omenirii. Unele proiectări mitice vîd viitorul ca întoarcere spre trecut, inversînd firește, în plan teoretic, direcția timpului. Proiectul uman, falsificat sau mistificat ne apare ca o modalitate de a transcende o anumită realitate, de a anticipa asupra realității, fie pentru a justifica starea existentă, fie de a protesta contra realității prezente sau de a încerca să o schimbe.

2. Dezvoltarea cunoașterii umane, a practicii sociale și evoluția fenomenelor istorice fac posibilă anticiparea teoretică a viitorului. Dar gîndirea filozofică premarxistă, fiind *speculativă*, nu făcea, după cum remarcă K. Marx în teza a 11-a asupra lui Feuerbach, decît să interpreteze lumea în moduri diferite, problema însă este de a o transforma.

3. Lumea socialistă se caracterizează nu numai prin anticipare și proiectare teoretică ci și prin atitudine practică prospectivă. Viitorul nu mai este construit și modelat doar în planul teoriei pure, ci apare totodată ca o dimensiune specifică a practicii social-istorice. Superioritatea concepției materialist-istorice constă în aceea că depășește cadrul teoriei, întrucît Marx a indicat și căile punerii în practică a principiilor prin socialism și comunism. Materialismul dialectic și istoric, bazîndu-se în structura sa intimă pe date științifice, fiindu-i proprie deschiderea spre practică, are posibilitatea anticipării modelului devenirii realității și a traducerii lui în practică.

⁶ Programul P. C. R. de faurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975, p. 66.

⁷ Constantin Borgeanu, *op. cit.* p. 141.

În concluzie, timpul social istoric, în concepția materialist-istorică, nu mai apare ca un timp liniar, omogen și continuu, ca o succesiune liniară, absolut necesară a cauzelor și efectelor. Fiecare nivel structural se caracterizează printr-un timp propriu, relativ independent, dar care se află în corelație cu „timpul celorlalte nivele”. Societatea ca sistem social global va avea un timp rezultat din interacțiunea dialectică a „timpilor” fiecărui nivel structural component. Viziunea sistemică asupra societății a dat posibilitatea filozofiei marxiste să se constituie pentru prima dată ca un demers științific asupra vieții sociale.

Modele de organizare socioeconomică montană

Ilie Bădescu

Universitatea București

Civilizația munților, cu particularitățile ei, s-a bucurat de o asiduă cercetare atât în cadrul preocupărilor etnografice asupra formelor culturale străvechi, „poporane”, cit și în cadrul abordărilor sociologice ale școlii gustiene. Formele de abordare sînt fie cercetări adîncite ale unor practici culturale străvechi, fie cercetări social-istorice ale unor instituții, fie monografiile de localități și chiar de zone.

Astfel, încă în 1889, apare monografia lui Teofil Frincu și George Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)*, iar în 1913 apare la Făgăraș *Monografia bisericilor, școalelor și reîntîrnilor române din Făgăraș* a lui Nicolau Aron. Problema munților este tratată chiar de Hasdeu și de istoricii de după el: Xenopol, care considera Carpații drept un factor de explicare a continuității, și V. Părvan (*Dacia: civilizațiile străvechi din regiunile Carpato-Danubiene*) etc. M. Eliade este preocupat și el de civilizația Carpaților în *De Zalmoxis à Gengis Khan*..., care poate fi caracterizată ca o profundă cercetare asupra semnificațiilor Mioriței, creație culturală a munților. Pentru această operă a civilizației montane se poate consulta A. Fochi, *Miorița: tipologie, circulație, geneză și texte* (1964).

H. H. Stahl, în *Contribuții la studiul saielor depălmășe românești* (1958—1959—1965), continuînd programul gustian de cercetare interdisciplinară, abordează problemele structurii sociale a colectivităților din zone depresionare, cum ar fi zona Vrancei.

Cercetări monografice au fost consacrate și unor practici locale, precum vînătoarea și păstoritul. Alături de zona montană a Vrancei, zona Țării Oltului a fost amplu și multilateral cercetată, în special de către școala gustiană, dar și de o serie de alți cercetători. Se pot consulta, în acest sens, lucrările lui Ștefan Metes, *Situația economică a Românilor din Țara Oltului*, 1934, Al. Bărbat, *Dezvoltarea și structura economică a Țării Oltului*, 1938, V. Caramela, *Tipuri de compozitorate ale foștilor boieri și grăniceri din Țara Oltului*, cercetările lui T. Herseni, *Forme străvechi de cultură populară românească*, 1977, studiile lui I. I. Ionică, E. Bernea, Cornel Irimie, Gh. Iordache etc.

În fine, sînt foarte extinse cercetările consacrate păstoritului și stinei ca „unitate socială” de bază, așa cum o considera Gusti. Se pot vedea, ilustrativ, lucrările lui T. Herseni, *Stîna din Munții Făgărașului, Probleme de sociologie pastorală*, precum și mai vechile abordări ale lui Șt. Metes, *Păstori ardeleni în Principatele române*, 1925, A. Veress, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească* etc.

Ca abordări mai ample, globale și comparative, se pot menționa: O. Densușianu, *Păstoritul la popoarele române, 1913*, *Viața păstorească în poezia noastră populară*, P. Cănel, *Păstoritul la poporul român*, 1931, R. Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, 1964, Nicolae Dunăre, *Recherches ethnographiques roumains sur l'agriculture et la vie pastorale*.

Romulus Vulcănescu întocmește chiar o cartografiere zonală a transumanței. Asupra obiceiurilor ciobanilor s-au editat chiar reviste, cum ar fi „Albina Carpaților” de la Sibiu, care în 1879 publica *Bradul la poporul român* a lui Sim. Fl. Marian. Studii la fel de ample au fost consacrate obiceiului „cetelor de feciori”, cu specificul lor în zona montană. Nunta, nașterea, moartea, genealogia, portul, gustul, împodobirea porților și interioarelor etc. din zonele montane s-au bucurat de ample cercetări românești, mai vechi și mai noi, așa încît civilizația munților este bine configurată în formele ei tradiționale, străvechi. Odată cu reluarea cercetărilor sociologice, sub coordonarea lui Miron Constantinescu, se inițiază cercetări experimentale în zona Vrancea, cercetări efectuate cu participarea Laboratorului de sociologie al Universității din

București. În același context, pot fi menționate cercetările lui P. Mărza din zona Hunedoarei, N. S. Dumitru în zona Vrancea și încă alte câteva abordări mai mult din perspectiva geografiei umane.

Din păcate, cercetările actuale asupra munților ca fenomen de civilizație, în noile condiții ale puternicei expansiuni industrial-urbane, sînt tot mai rare. Lipsesc abordările asupra fenomenelor socio-culturale și economice ale zonelor de munte, în condițiile unor ample mutații determinate de industrializare, cercetări similare unor monografii zonale din alte țări, consacrate colectivităților montane în impact cu procesele industrializării și modernizării spațiilor sociale. Într-o atare abordare s-ar putea urmări fenomene de disoluție a unor structuri și practici tradiționale specifice acestor zone. Cartea dr. Radu Rey* vine pe un asemenea teren. Intenționînd o abordare monografică a unei zone tipice pentru civilizația Carpaților — zona montană a Dornei —, cartea se dezvoltă pe trei dimensiuni: oameni, pămînturi și animale. Sînt prezentate apoi elemente de infrastructură specifică zonei, procese și practici socioeconomice (transporturile, artizanatul și meșteșugurile, turismul montan etc.) din zona de munte, moduri de organizare și instituții. În partea a III-a se propune un proiect de „organizare a vieții și activităților din ruralul montan românesc”.

Intenția autorului este aceea de a integra, într-o abordare unitară, interdisciplinară, componentele de bază ale civilizației montane. Prezentarea oamenilor se centrează asupra problemei „forței de muncă” din zonă și, în acest sens, sînt prezentate procese și tendințe specifice în evoluția forței de muncă cum ar fi migrația reală și migrația potențială a acesteia. Sînt dezvăluite unele tendințe negative pentru echilibrul zooeconomiei montane, și anume feminizarea și îmbătrînirea forței de muncă. Valoarea analizei sporește prin elementele de ordin comparativ specifice altor zone montane din țară. Concluziile sînt convergente pentru întreaga zonă investigată. Acest capitol, tratat cel mai restrîns în carte, necesită, după opinia noastră o mai amplă abordare în cercetări ulterioare, pentru a permite o efectivă evaluare a consecințelor unor mutații din viața oamenilor montani asupra modurilor viitoare de organizare socială. Este partea care așteaptă cercetări în cea mai bună tradiție a școlii gustiene, cercetări dezvoltate sub imperativele acestei școli: cunoaștere — acțiune și interdisciplinaritate activă.

În capitolul *Pămînturile*, ceea ce este relevant în abordare, din punct de vedere sociologic, sînt tipurile de utilizare socio-economică a pămîntului, tipurile de vetre de sat, structurile de proprietate și relațiile dintre silvicultură și zootehnie, în calitatea lor de relații social-umane (chiar interpersonale) și nu exclusiv pe latura lor de relații interdepartamentale organizate (instituțional-juridice).

Strînsa interdependență între practicile montane și structura vetrei de sat, consecințele unor norme și forme de organizare a silviculturii asupra funcționării normale a zooeconomiei montane (generînd disfuncții în cadrul acesteia), sînt două mari probleme cu ample consecințe asupra viitorului zonei de munte. Merită remarcat subcapitolul despre stîna și transhumanță. După cum se știe, Gusti considera stîna o „unitate socială” de bază, care nu poate lipsi din monografia sociologică a unei colectivități montane.

De aceea acestei probleme i-au fost consacrate ample cercetări de către școala sociologică de la București și de către etnografia românească. Meritul autorului este de a fi cercetat stîna în calitatea ei de unitate socio-economică ce presupune: a, un tip particular de muncă (socotită „muncă grea”); b, un tip specific de tehnologie a producției pastoralei; c, un tip particular de relație socială și, deci, de asociere umană; d, un tip specific de ocupație.

Sub aspect sociologic, problema ciobăniei, a stînei ca fenomen social, este una din problemele centrale ale cărții. De aceea merită a fi semnalate unele din concluziile autorului, precum: „... timpul de muncă efectivă a unui cioban în zona de munte este de 14 ore pe zi, aceasta fără a lua în considerare deseale treziri din timpul nopții...”. În același timp, veniturile pe care un cioban le poate realiza în condițiile mai sus-menționate nu compensează eforturile și celelalte dezavantaje, asimilabile poate doar muncii de minerit, care însă implică o plată echivalentă, curgerea vechimii pentru pensie, precum și o serie de avantaje privind condițiile de locuit, deplasare, hrană, concediu de odihnă etc., de care ciobanii nu beneficiază. O asemenea stare de fapt determină dificultăți tot mai mari în angajarea ciobanilor necesari (...) reprezintă un motiv important de reducere a numărului de ovine (...). Problema lipsei de ciobani reprezintă o manifestare nouă în zona de munte a țării noastre” (p. 93). Acest subcapitol despre stîna și ciobănit este un microstudiu dens, cu caracter de interdisciplinaritate și sintetiză despre sociologia unei ocupații, a unui fapt cultural și de civilizație străveche, despre drama unei forme istorice de personalitate — ciobanul — într-un moment critic al evoluției sale. Va dispărea ciobanul? Ce noi forme ocupaționale va căpăta ciobănia? Desigur, se cer dezvoltate și aici cercetări mai ample asupra formelor culturale de valorizare socială a ocupației

* Radu Rey, *Vîitor în Carpați*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1979.

păstoritului, despre consecințele dispariției unor astfel de forme și practici culturale pastorale asupra dinamicii acestei ocupații. Este știut că o ocupație nu asigură suportul motivațional pentru individ, nu este aleasă decât dacă sistemul sociocultural de orientare profesională o valorizează economic și cultural. Se pare că un astfel de sistem, în zona montană, este în disoluție și necesită intervenții și optimizări atât pe latura economică, cât și pe cea culturală (stimularea economică și morală). O altă secțiune a cărții se oprește asupra structurii de activități sociale și a ocupațiilor din zona montană: fructele de pădure, ciupercile, plante medicinale, piscicultura gospodărească, meșteșugurile și artizanatul, servicii, veterinarie etc. Experiențele montan-carpatine de organizare a vieții și a creșterii animalelor sunt prezentate prin aspectele lor tipic-zonale și comparativ cu alte experiențe din Austria, Iugoslavia, Cehoslovacia etc.

Partea a doua a lucrării configurează tendințele și soluțiile privitoare la „dezvoltarea zonei de munte”, în strinsă corelație cu aspectele situației actuale. Soluțiile propuse atrag interesul unor specialiști din diferite domenii și a factorilor de decizie din aria cercetată. De aceea, trebuie studiate cu atenție necesară. În fine, partea a III-a se preocupă de elaborarea unui model de organizare socială a vieții din zona montană ca expresie a „civilizației carpatice”. Acest model este conceput drept sinteză pentru direcțiile de evoluție ale acestei civilizații și exprimă o atitudine politică și concluziile unei experiențe de integrare în sistemul economic socialist a complexului zooeconomic montan prin respectarea autonomiei relative a acestuia. Alături de alte experiențe ale cercetării sociologice inițiate de Miron Constantinescu în zona Vrancei și în zona Carășului, în Cornereva, asupra aceluiași fenomen, de unele studii și concluzii ale lui P. Mârza și N.S. Dumitru (toate citate de autor), acest model de organizare zooeconomico-montană se cuvine a fi studiat cu atenție de oricine este preocupat de condițiile și „viitorul” munților Carpați, ca fapt de civilizație.

Viitor în Carpați este cartea continuării unei tradiții a cercetării sociologice românești și trebuie semnalată atât pe latura ei constatativă documentară, cât mai ales pe cea prognostică. Concluzia ei ar putea fi astfel formulată: „*Viitor în Carpați înseamnă tradiție în Carpați*”.